

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
ІНІ філології, перекладу та журналістики
Кафедра української мови та методики її навчання

Середня освіта (Українська мова та література)

014 Середня освіта (Українська мова і література)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ОЦІННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФЛОРНОМЕНІВ
В ІДІОЛЕКТІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

магістрантки Московцевої Катерини Сергіївни

Науковий керівник – Бойко Надія Іванівна, доктор
філологічних наук, професор

Рецензент – Кайдаш А.М., канд. філол. наук, доцент

Рецензент – Коткова Л.І., канд. філол. наук

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Бойко Н. І., докт. філол. наук, проф. _____

Ніжин – 2020

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене системному вивченню лексико-фразеологічного складу флорономенів у художній мові Є. Гуцала з метою окреслення цілісної творчої постаті письменника та вивчення його ідіолекту. У роботі окреслено поняття «оцінності» як об'єкта вивчення лінгвостилістики; розглянуто поняття «флорономен», досліджено джерела походження флористичної лексики та підходи різних дослідників щодо її класифікації. На матеріалі поетичних і прозових творів Є. Гуцала виділено лексико-семантичні групи флорономенів, досліджено семантику та способи творення їхніх назв; проаналізовано функціонування рослинних найменувань у складі фразеологічних одиниць; досліджено використання флоронімів у складі метафоричних конструкцій як джерела оцінної експресивності, виявлено символічний зміст рослинних найменувань.

Ключові слова: флорономени, ідіолект, лексико-фразеологічний склад, семантика, Євген Гуцало.

ANNOTATION

The research is devoted to the systematic study of the lexical and phraseological composition of floronomes in the artistic language of E. Gutsalo in order to outline the integral creative figure of the writer and the study of his idiolect. The paper outlines the concept of "value" as an object of linguistic stylistics; the concept of "floronomes" is considered, the sources of origin of floristic vocabulary and approaches to various researchers on its classification. On the material of poetic and prose works of Yevhen Gutsalo lexical-semantic groups of floronomes are singled out, semantics and ways of creation of their names are investigated; the functioning of plant names in the composition of phraseological units is analyzed; the use of floronyms in metaphorical constructions as sources of expressiveness is investigated, their symbolic meaning is revealed.

Key words: floronomens, idiolect, lexical and phraseological structure, semantics, Eugen Gutsalo.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади дослідження категорії оцінності та лексичної мікросистеми «номінації рослин».....	10
1.1. Категорія оцінності як об'єкт лінгвостилістики.....	10
1.2. Загальне поняття про флорономени.....	16
1.3. Принципи мотивації найменувань рослин.....	23
РОЗДІЛ 2. Оцінні виміри лексико-фразеологічного складу флоролексем в ідіолекті Євгена Гуцала.....	32
2.1. Оцінні виміри лексико-семантичних груп найменувань рослин.....	32
2.2. Оцінні виміри флорономенів у складі фразеологічних одиниць.....	39
2.3. Оцінний потенціал найменувань рослин у складі метафоричних структур.....	44
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	57

ВСТУП

Процес розвитку суспільства та пізнання навколишнього світу різних епох мав наслідком формування певних понять, які знаходять своє втілення у мові. Мова є відображенням духовного і матеріального, історичного і культурного аспектів народу. Вона охоплює всі сфери людської діяльності, у тому числі і пізнання рослинного світу. Лексика на позначення рослин має велику інформативність, адже вона відбиває уявлення наших предків про рослинний світ, їхню господарську та культурну діяльність, стародавні звичаї та вірування.

Флорономени привертали увагу багатьох мовознавців. К. С. Горніцький, В. А. Меркулова досліджували семантичну мотивацію українських назв рослин, В. П. Коломієць, А. М. Шамота здійснювали їх словотвірний аналіз. Однак способи номінації та стилістичний (емоційно-оцінний) потенціал у художньому тексті Євгена Гуцала предметом детального вивчення досі не були.

Лексика, використувана на позначення рослинного світу, включає як народні назви, так і наукову ботанічну номенклатуру та відрізняється великою кількістю найменувань.

Флористичні найменування належать до найдавніших шарів лексики. Це, насамперед, проявляється у своєрідності їхнього функціонування. Вивчення вказаних найменувань як засобів емоційно-експресивного впливу обумовлене глибокою традиційністю використань рослинних номінацій у текстах різного стилю і жанру – від давніх писемних пам'яток, народнопоетичних джерел до сучасних літературних художніх уживань.

Паралельність площин людського життя і предметного світу флори взагалі «вважають найкращим поетичним стилем у всіх народів, бо поетична природа слова криється в етномовній пам'яті, а коріння його метафоризації - у глибинах передусім національної свідомості» [22, с. 46].

Розкриттям природи стилістичного функціонування досліджуваних одиниць мови активізується семантичний аспект. Досить відчутно та виразно

проявляється системна зумовленість взаємозв'язку між мовною формою словесної конструкції із стрижневим флористичним компонентом та трансформацією значення поетичного слова. Це переконливо визначає правомірність питання щодо використання флоролексем із певною стилістичною настановою. Увага до вивчення цих одиниць у функціонально-стилістичному діапазоні також зумовлена намаганням глибше проникнути у творчу лабораторію сучасних митців слова, розкрити особливості сприйняття і відображення національно-мовної картини світу, визначити співвідношення між традиціями та новаторством, з'ясувати ідейно-тематичний задум твору, неповторний вияв авторського світобачення.

У мовознавстві, де серед інших питань активно досліджується проблематика функціонування мови, науковці відзначають роль живої мови у формуванні концептуальної картини світу, вербалізації досвіду етносу та символізації відповідних реалій на етнокультурному тлі. Тому саме активізація етнолінгвістичних і лінгвокультурологічних студій спрямована на вивчення особливостей сприйняття та осмислення людиною навколишньої дійсності крізь призму мови, встановлення механізмів концептуалізації світу у свідомості мовця як представника етнічної спільноти.

Основоположні лінгвокультурологічні та етнолінгвістичні дослідження в мовознавчій науці представлені працями Є. Бартмінського, А. Вежбіцької, Є. Верещагіна, М. Вітанової, В. В. Жайворонка, О. С. Комара, В. А. Маслової, Д. Младенової, Б. Ю. Нормана, М. І. Толстого, А. А. Уфимцевої, Т. В. Цив'ян та інших мовознавців [32, с. 7-8].

Для слов'янської спільноти рослини були й залишаються невід'ємною частиною повсякдення. Вони є складником багатьох традицій, ритуалів, з ними пов'язуються різноманітні вірування, стереотипи, міфи. Саме тому слов'янські народні флорономени – лексичні символи конкретно видових і абстрактно-видових понять, пов'язаних із рослинним світом, – постають як результат складних ментальнісних процесів мовної концептуалізації дійсності. Саме тому рослини віддавна привертали увагу дослідників різних

галузей науки. Так, у процесі розвитку людського суспільства зусиллями ботаніків та мовознавців було сформовано базу основного фітолексикону шляхом ретельного добору й упорядкування назв, які стали виділяти конкретну рослину з-поміж інших представників рослинного світу.

Питання словотвірної та семантичної специфіки ботанічної лексики слов'янських мов у лінгвістичній науці досліджені неоднаково. Зокрема ця проблематика докладно розглядалася у працях В. В. Калько, В. Л. Карпової, В. Т. Коломієць, В. В. Німчука, Л. О. Симоненко, Т. Г. Файчук, М. М. Фещенка, Л. Д. Фроляк, А. М. Шамоти (українська мова), В. Б. Колосової, Н. І. Коновалової, В. В. Копчевої, В. А. Меркулової (російська мова), А. І. Киселевського (білоруська мова) та інших учених [32, с. 8-9].

На матеріалі західнослов'янських флорономенів цікавими є дослідження Я. Ванякової, С. Дубіша, Л. В. Непоп-Айдачич (польська мова), А. М. Комаровської, В. Махека, Л. Усик (чеська мова), С. Л. Адаменко (серболужицькі мови) та ін. Хорватські та сербські найменування рослин вивчали М. Белетич, Л. В. Мазуркевич, Т. Я. Марченко, Д. Софрича, М. Шимундича. Учені-біологи, наукова діяльність яких потребувала систематизації болгарських рослинних найменувань – Б. Ахтаров, Х. Аврамова, П. Козаров, Н. Т. Осадча-Яната, А. Явашев, мовознавці Я. Гурський, М. Калайджієва, Д. Мітев, Д. Михайлова, Н. Павлова, Т. Тодоров, Х. Холіолчев, Л. Шишкова, Ю. Шевельов (останній – як консультант монографії Н. Т. Осадчої-Янати) та ін. досліджували болгарські назви рослин [32, с. 9].

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю системного вивчення флоролексем у мові Є. Гуцала, що допоможе повніше окреслити цілісну творчу постать письменника.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерську роботу «Оцінний потенціал флорономенів в ідіолекті Євгена Гуцала» виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень

кафедри української мови та методики її викладання Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Мета магістерської роботи – виявити та схарактеризувати оцінний потенціал флорономенів у художньому ідіолекті Євгена Гуцала. Досягненню вказаної мети слугують такі завдання:

- схарактеризувати категорію оцінності як об’єкт лінгвостилістики;
- проаналізувати підходи до розкриття загального поняття про флорономени;
- дослідити принципи мотивації найменувань рослин;
- виявити та описати оцінні виміри лексико-семантичних груп найменувань рослин;
- проаналізувати оцінні виміри флорономенів у складі фразеологічних одиниць;
- схарактеризувати оцінний потенціал найменувань рослин у складі метафоричних структур.

Об’єкт дослідження – назви рослин, зафіксовані в художньому мовленні Євгена Гуцала.

Предмет дослідження – оцінний потенціал флорономенів у художньому ідіолекті Євгена Гуцала.

Джерельна база дослідження. Найменування рослин дібрано з видань: Гуцало Є. П. Напередодні нинішнього дня: Лірика. Київ, 1989. 264 с.; Гуцало Є. Парад планет. Твори в п’яти томах. Київ, 1997. – Т. 4. С. 395–685; Гуцало Є. Позичений чоловік. Твори в п’яти томах. Київ, 1997. Т. 3. С. 147–460; Гуцало Є. П. Твори: У 5 т. Т. 5 : Поезії, статті. Київ, 1997. 576 с.

Доповненням до джерельної бази магістерської праці були матеріали академічного тлумачного «Словника української мови» (в 11-ти томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980) та «Фразеологічного словника української мови» (у 2-х книгах/ уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1999. 984 с.).

Методи дослідження зумовлені метою, завданнями та аналізованим матеріалом: описовий метод (для визначення оцінного потенціалу найменувань рослин); метод контекстного аналізу (для визначення зв'язку переосмислених лексичних та фразеологічних одиниць з іншими мовними одиницями в межах контексту); метод лексико-семантичної ідентифікації (для дослідження співвідношення виявлених оцінних вимірів лексико-семантичних груп найменувань рослин); метод компонентного аналізу (для виявлення семантичних структур аналізованих флорономенів та фразеологічних одиниць).

Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що вона є першою спробою комплексної характеристики оцінного потенціалу назв рослинного світу в художньому ідіолекті Євгена Гуцала.

Практичне значення магістерської праці полягає в комплексному аналізі флорономенів як значущого складника лексико-семантичної системи сучасної української літературної мови загалом і художнього мовлення Євгена Гуцала зокрема.

Матеріали роботи можуть бути використані для написання навчальних посібників із лінгвостилістики, лексикології; для укладання словників художнього мовлення Євгена Гуцала; у процесі викладання лінгвістичних курсів, зокрема історії української літературної мови, стилістики й лексикології, лінгвістичного аналізу тексту, а також спецкурсів та спецсемінірів із етнолінгвістики й лінгвокультурології.

Апробація результатів дослідження була здійснена на «Всеукраїнських Грищенківських читаннях» (Ніжин, 2019), студентській науковій інтернет-конференції «Молодь у науці» (Ніжин, 2020), Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Арватівські читання» (Ніжин, 2020), у доповіді на засіданні кафедри української мови та методики її навчання (протокол № 9 від 16 грудня 2020 р.).

Публікації.

Московцева К. С. Лексико-семантична парадигма флоронімів у малій прозі Є. Гуцала // Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції, 15 квітня 2020 року «Арватівські читання».

Московцева К. С. Флороніми в системі метафоричного епітета як засіб експресивізації художнього мовлення Євгена Гуцала // Вісник студентського наукового товариства [Електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів / за заг. ред. О. В. Мельничука. Вип. 23. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 96–99.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІННОСТІ ТА ЛЕКСИЧНОЇ МІКРОСИСТЕМИ «НОМІНАЦІЇ РОСЛИН»

1.1. Категорія оцінності як об'єкт лінгвостилістики

Останнім часом в сучасній науці проблема пізнання людини, його характерних особливостей, системи цінностей, традицій і вірувань все більше висувається на перший план.

Дослідники акцентують свою увагу на тому, що мова призначена для людини, тобто мова антропоцентрична, і вся мовна категоризація об'єктів і явищ навколишньої дійсності орієнтована на людину. Антропоцентризм мови в цілому, швидше за все, обумовлює і найбільш активні перетворення системи при функціонуванні саме в тій області, центром якої є людина і пов'язані з нею явища.

Загальновідомо, що процес людського пізнання включає в себе елемент оцінки, оскільки людина, сприймаючи навколишню дійсність, не залишається пасивним, а проявляє інтерес до неї. Цей інтерес неминуче включає в себе оціночну кваліфікацію навколишнього світу і самого себе. Категорія оцінки беззаперечно є важливою складовою картини світу окремих осіб, представників певних соціальних груп та цілих націй, тому що всі події та факти навколишнього світу сприймаються як позитивні, нейтральні або негативні залежно від встановлених норм, правил та особистих переконань.

Категорію оцінності досліджували В. В. Виноградов, Е. М. Вольф, В. Д. Девкін, Н. А. Лук'янова, О. О. Потебня, В. Н. Телія, О. С. Ахманова, Н. В. Ільїна.

Різні дослідники по-різному трактують це поняття. За О. С. Ахмановою, оцінка являє собою судження мовця, його ставлення - схвалення / несхвалення, бажання, заохочення і т.д. [2].

Оцінку визначають як акт людської свідомості, яка полягає в порівнянні предметів, зіставленні їх властивостей, визначенні ролі та

життєдіяльності суб'єкта, і його результати, що закріплюються у свідомості і мові у вигляді позитивного, негативного чи нейтрального ставлення.

Мовознавці вважають, що оцінка описується як передача суб'єктивного плану мови і розглядається як відношення мовця, його схвалення або несхвалення, як компонент лексичного значення слова, сенсу висловлювання, змісту тексту [22].

Н. В. Ільїна визначає категорію оцінки як розумовий акт, який є результатом взаємодії людини з оточуючою його дійсністю. Людина оцінює здатність того чи іншого об'єкта задовольняти його потреби, бажання, інтереси або цілі [23].

У всіх наведених вище визначеннях, оцінка пов'язана з вираженням позитивного або негативного ставлення суб'єкта, яке закріплено, тобто зафіксовано в мовних засобах.

Вивчення лінгвістичного аспекту оцінки пов'язане з дослідженням відображення в мові оцінного значення, яке дуже по-різному інтерпретується лінгвістами. Більшістю дослідників воно розуміється таким чином: або як лексичне значення слова, або як стилістичне, або як конотація. Ряд дослідників розглядають оцінку як компонент лексичного значення слова. Увага дослідника акцентується на тому, що оціночний момент властивий не всім словам. У зв'язку з цим, виділяються три основних типи оцінних компонентів:

1) інтелектуально - логічний тип, який заснований на раціонально - оцінних, логічних судженнях про об'єктивно властивих референту властивості.

2) емоційний тип, заснований на емоціях, почуттях, переживаннях, пов'язаних з наділеними творчою уявою суб'єкта властивостями, об'єктивно не властивими тому референту.

3) емоційно-інтелектуальний тип, заснований на раціонально-оцінних судженнях і переживаннях, емоціях в органічній єдності.

Таким чином, у мовній системі в цілому, оцінність представлена в трьох основних ракурсах, а саме як тріада взаємопов'язаних оціннісних репрезентацій: функціональна, конотативна і прагматична.

Оцінність функціональна – оціночна номінація представлена словом, значення якого містить оцінку в семантичній структурі. Номінативна оцінка - це та оцінка, яка передається за допомогою лексичного значення слів, що входять до складу предиката, тобто предикат містить оцінну лексику, що розташовується на шкалі оцінок «добре-нормально, нейтрально-погано».

Щодо конотативної оцінності, то в цьому випадку оцінна номінація виражається словом, пряме значення якого нічого не визначає щодо мовця до об'єкта оцінки, переносне оцінне значення створюється умовами використання асоціативного потенціалу слова в контексті.

Третій тип оцінки - прагматична оцінність. В цьому випадку, оцінність як би «розчиняється» в контексті, негативна (частіше) або позитивна (рідше) оцінка дії на співрозмовника виявляється результатом вираження ставлення мовця до позначеного явища, що трактується іноді як прагмема. У оцінках-прагмемах характеризується функціональний тип лексичної семантики визначає наявність такої важливої властивості оцінної ознаки як «позитивне / негативне» і оцінного ставлення як «схвального / несхвального», тобто тим самим, втілює подвійну природу оцінного значення «добре / погано». Отже, прагматична оцінка містить мовні акти похвали, заохочення або навпаки, осуду, засудження [48].

Таким чином, сутність оцінки, перш за все, визначається її схильністю до одного з полюсів опозиції «позитивність» або «негативність». Слід зазначити, що під позитивністю розуміють ті явища, які сприяють задоволенню потреб індивіда і людства в цілому, включаючи потреби естетичні і морально-етичні, сприятливі в моральному і фізичному відношенні. Негативністю є все те, що недосконале, помилково, приносить шкоду людині і колективу, знаходиться в протиріччі зі сформованими моральними, етичними та естетичними нормами.

Основними структурними характеристиками оцінки є об'єкт, суб'єкт оцінки, оцінний предикат, шкала оцінок і підстави оцінки. Відповідно виділяють такі види оцінок: 1) позитивна, негативна та нейтральна; 2) загальна та приватна; 3) об'єктивна і суб'єктивна; 4) емоційна, раціональна, емоційно-раціональна 5) абсолютна, порівняльна [7].

Говорячи про вираження оцінки в мові мовними засобами, мають на увазі оцінність, властивість мовної чи мовленнєвої одиниці, пов'язану з встановленням ціннісного ставлення суб'єкта мовлення до об'єкта в широкому сенсі.

Оціночні судження поділяють на аксіологічні та деонтичні. З першими пов'язують ціннісні уявлення типу «добре», «погано», а з іншими - модальні уявлення типу «потрібно», «необхідно».

Слід зазначити, що оцінні значення є максимально абстрактними з усіх типів лексичного значення слів, існуючих в мові, і в силу цього вони здатні виражати складні і важливі для людини поняття, тим самим відображаючи в мові взаємозв'язок логічних, психологічних і лінгвістичних категорій.

Оцінне значення формується за допомогою двох оцінних компонентів: об'єктивного і суб'єктивного. Перший відображає властивості об'єкта в плані їх відповідності певній оціночній нормі. Другий оцінний компонент відображає оцінну реакцію суб'єкта на властивості об'єкта, тобто викликає схвалення або несхвалення.

Варто відмітити, оцінне значення є максимально абстрактним в мові, але крім цього значення в мові існують потенційно-оціночні та оціночні значення, менш абстрактні за своєю семантикою, ніж назване оцінне значення.

Дослідник Н. І. Коноваленко розподіляє оціночні значення на дві групи за узагальненим значенням: 1) емоційно-оціночні значення, що базуються на основі емоцій; 2) значення інтелектуальної оцінки, що представляють собою розумовий процес, який ґрунтується на накопиченому знанні [31].

В. Н. Телія зазначає, що оціннісне ставлення прийнято розглядати як один з видів модальності, які супроводжують мовні вираження. Оціннісна модальність являє собою зв'язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією людини і позначуваною реалією, що оцінюється позитивно чи негативно. [47].

Отже, оцінка припускає існування еталона, в зіставленні з яким оцінюється те чи інше явище.

Оцінні та емотивні конотації можуть бути результатом співвіднесення з культурними установками, стереотипами, знаннями. Отже, оцінне ставлення до об'єктів дійсності людина формує відповідно до певної шкали цінностей, яка має як індивідуальну, так і соціальну природу.

Прагматичний підхід до вивчення цієї проблеми дозволяє виявити дві основні різновиди оцінки:

- 1) раціональну, що представляє оціночні поняття і предикати, з яких складаються нормативні судження;
- 2) емоційну (ірраціональну, суб'єктивну), що сигналізує про ставлення оратора до предмета промови, а також до окремих параметрів мовної ситуації.

Емоційна оцінка пов'язана з емотивної функцією мови, категоріями емоційності і експресивності, які позиційно пов'язані з оцінністю.

Емоційне і раціональне в оцінці мають на увазі дві різні боки відносини суб'єкта до об'єкта, перша - його почуття, друга – думки.

В. Н. Телія зазначає, що існують різні точки зору на співвідношення раціональної та емоційної оцінок. По-перше, це емотивізм, який інтегрує всі психологічні стани суб'єкта можливі при їх вираженні в висловлюванні чи тексті, і постулює положення про те, що емоційна сторона в мові є первинною, а раціональна - вторинна. По-друге, це думка про пріоритетність раціональної оцінки над емоційною, при цьому остання розглядається або як вид психологічної оцінки або як одна з ознак раціональної оцінки, здатної до актуалізації в мові [47].

Потрібно зазначити, що розгляд питання про наявність чи відсутність додаткових емотивних конотацій в оцінюваному слові представляє значні труднощі, хоча тісний зв'язок категорій оцінки та емоції безсумнівний.

Що стосується емоцій, вони можуть бути позитивними, негативними або змішаними і при відсутності вербальної оцінки будь-яких об'єктів. Зупиняючись на рівні слів, слід говорити в основному про їх потенційну емотивності, оскільки поняття можуть сполучатися з певною емоційною конотацією, а можуть і не супроводжуватися нею.

Різноманіття підходів до лінгвістичної інтерпретації категорії оцінки, а отже, і поняття оцінності демонструє складність розглянутого феномена. Проте положення про те, що емотивна лексика включає в своє значення оцінний компонент, і що оцінна структура різних класів емотивної лексики неоднакова, вважається більш-менш загальновизнаним [46].

Таким чином, слід визнати, що поняття оцінності і емоційності тісно взаємопов'язані, але не тотожні.

В основі раціональної оцінки лежить логічне начало, пов'язане з інтелектуалізованим ставленням суб'єкта до оцінюваного об'єкту з позицій «добре» та «погано» і з урахуванням норм, вироблених соціумом в його історичному розвитку. Іншими словами, раціональна оцінка спирається на соціальні стереотипи і виражається оціночним судженням.

Емоційна оцінка, у свою чергу, проявляється не як логічне судження, а як відчуття, почуття, емоція мовця.

При різних формах оцінок співвідношення раціонального та емоційного змінюється. Не завжди буває можливим строго диференціювати ці два види оцінок.

Слід зазначити, що як раціональна, так і емоційна оцінка може бути за змістом позитивною так і негативною. При цьому на характер емоційної оцінки значно впливає контекст. У силу цього, одне і те ж слово може набувати різне оцінне значення аж до протилежного.

Оцінка може бути експліцитно або імпліцитної. При цьому можуть порівнюватися або два об'єкти щодо деякої властивості або два стани того ж об'єкта.

Експліцитна оцінка виражається такими засобами, наприклад: словами з відповідною конотацією; особливими типами речень; інтонацією; деякими стилістичними прийомами і т.д. Імпліцитна оцінка створюється особливою організацією контексту, що включає різного роду натяки і асоціації [46].

Таким чином, будучи лінгвістичною, функціональною категорією, оцінка представлена на всіх рівнях мови (фонетичному, морфемному, синтаксичному, лексичному, стилістичному і т. д.) і володіє великою різноманітністю засобів вираження.

1.2. Загальне поняття про флорономени

Флористична лексика складає значний шар лексико-семантичної системи української мови. Художні твори відзначаються насиченістю флорономенами, які є вагомими компонентами як образних, так і загалом номінативних одиниць художнього тексту.

Різнманітність та багатство ботанічної системи виникли внаслідок тісного зв'язку народу з природою. У найменуваннях фітонімів люди намагались виразити певні властивості та риси рослин, відображаючи таким чином етапи культурно-історичного розвитку, життя та побут суспільства. У своїй праці В. А. Меркулова зазначила, що народ «чудово осягнув різноманітні властивості окремих рослин (лікарські, отруйні, фарбувальні, технічні, поживні і т. д.), дізнався про їх особливості й створив багату скарбницю назв, якими він нарік навколишні рослини, тобто створив свою народну номенклатуру» [3].

Досить давно рослини почали посідати значне місце у повсякденному житті людей. Не зважаючи на те, що найдавніші відомі науці джерела, де згадуються назви рослин, на слов'янських теренах з'явилися тільки після

розповсюдження Кирилом і Мефодієм нового письма, у розмовній мові флороніми вживалися досить часто. Треба відмітити, що саме землеробська праця слов'ян та освоєння дикої природи стали головними факторами виникнення основних ботанічних понять, на основі яких згодом сформувалася ботанічна лексика [32, с. 34].

У науковій літературі на матеріалі різних слов'янських мов флороніми досліджені неоднаково. Стан таких досліджень дозволяє стверджувати про наявність найдавнішої фіксації рослинних найменувань, перших спроб лексикографування слов'янської ботанічної лексики у порадиках, травниках, трактатах.

Існують різні терміни на позначення назв рослин, а саме: «флоризми», «фітоніми», «флоролексеми», «ботанізми» тощо. У роботі аналізуємо рослинні концепти, які називаємо ще флористичними, репрезентантами яких у мові виступають флоролексеми. Термін «флоролексема» базується на семантиці двох слів флора (найменування рослинного світу) і лексема. С. А. Шуляк наголошує, що «мовні одиниці, які входять до складу лексико-тематичної парадигми флоролексем, характеризуються різноманітністю джерел походження, специфікою функціонування, широкою сферою вживання, своєрідними ознаками і властивостями, семантичним багатством» [15, с. 53-54].

У окремих дослідженнях використовується поняття фітоморфізм, яке за обсягом ототожнюється з більш широковживаним терміном фітонім. У цілому, внаслідок свого семантичного розвитку і активного вживання в наукових працях, термін фітонім був закріплений лексикографічної практикою етимологічних словників і представлений як «вчений неологізм».

Флороніми відносяться до чітко окресленої тематичної групи «Флора», що відображають певну сферу матеріального світу. Вони відносно стійкі в семантичному плані, їх значення не змінюється в межах спеціального вживання. Під флоронімами Т. Д. Баришнікова представляє флоронім як одиницю цілісного макрополя ботанічної термінології конкретного мови.

Н. Б. Кудрявцева розуміє під флоронімами – позначення дерев, чагарників, кімнатних і садових рослин.

С. С. Шумбасова розглядає флороніми як найменування дерев, кущів, трав, квітів, овочевих, ягідних та інших культур, їх родові, видові, сортові назви, поняття, що позначають форму рослинності (трава, чагарник, дерево, квітку і т.д.) [52].

Необхідно відмітити, що загальні назви рослин належать до найбільших і найдавніших пластів лексики української мови. Вони є неоднорідними за сферою вживання, адже досить чітко виділяються дві основні групи: діалектні та літературні назви рослин. До групи літературних назв належать вузькоспеціальні й загальноповживані наукові ботанічні назви, які вживаються у мові фахівців-ботаніків. З давнини рослини відіграють у житті людей важливу роль, у зв'язку з чим велика кількість флористичних назв поширена в народі [32].

Протягом століть флоролексеми, як і рослинні концепти, позначені ними, розширювали свою семантику, увиразнювали емоційне забарвлення і т. ін., що й зумовлювало науковий інтерес до них.

Необхідно відмітити, що найменування рослин, які мають одну твірну основу, є простими. Наприклад, троянда, ромашка, яблуня і тому подібне.

Флорономени, що походять від двох твірних основ, об'єднаних в загальну лексему, називають складними. наприклад, білокопитник, горицвіт, оман, зимолубка і ін.

Найменування рослин, що складаються з двох або більше лексем, є складеними. Наприклад, нічна фіалка, вороняче око, запашний горошок, золотий корінь і т.д. [32].

Сучасних дослідників все більше цікавлять національно-мовні моделі світу. Основою їх дослідження є ідеї В. фон Гумбольдта, О. О. Потебні, які розглядали закономірності розвитку мови в тісному зв'язку з «народною психологією», «народним життям», вважаючи, що «через мову все створене народом у минулому впливає на індивіда» [31], тобто саме мова є засобом

категоризації та концептуалізації картин світу у свідомості індивідів, закріплення її в колективній пам'яті етносу.

У науці термін «флора» визначають як «історично складену сукупність видів рослин певної території чи ділянок рослинності, що формується в процесі еволюції рослинного світу у взаємозв'язку з геологічною історією та фізико-географічним середовищем. Поняття «флора» вживається стосовно сукупності рослин усєї земної кулі будь-якої природи обмеженої ділянки земної поверхні, окремої країни тощо. Флора дослівно в перекладі означає «квітка» – богиня весни і квітів [14].

Зв'язок українців зі світом флори має ще язичницьке коріння та сягає часів, коли наші предки поклонялись рослинам ніби божествам, а флоролексеми сприймали як сакральні знаки, які пов'язують їх із творцями цього світу. Паралельність функціонування площин людського життя і світу флори становить домінанту різних текстів – від давніх писемних пам'яток, народнопоетичних джерел до сучасних літературних художніх творів. Адже протягом століть люди намагалися пізнати властивості тих чи інших рослин, використовували їх у різноманітних сферах своєї діяльності, від побуту до магічних дій. Тому з плином часу назви рослин поступово набули сакралізованого значення, перетворилися на знаки, що містять у собі великий обсяг інформації етнокультурного характеру [36].

У всіх культурах світу рослини є невід'ємною частиною життя людей. У кожній культурі рослини мають особливе значення, пов'язане з тими або іншими повір'ями, подіями або цілющими властивостями, якими вони володіють. Як правило, рослини символізують життєву силу, життєвий цикл, достаток. Символізм рослин, що склався в ході розвитку суспільства і мови, закріпився в значеннях багатьох мовних одиниць.

Кожна рослина у древніх народів мало особливу ауру, яка може впливати на людей, місця і речі. Вважалося, що кожен вид рослин належить до певного сузір'я і кожна рослина є посередником між Богом і людиною [36]. Тому склалося безліч міфів, легенд та історій, присвячених травам,

квітам і деревам. Деякі рослини і дерева стали символами, талісманами і оберегами. Їм приписувалася магічна сила, здатна очищати від зла і притягувати добро. Відповідно, натрапляючи на той чи інший вираз з компонентом флоронімом, потрібно звертати увагу на його вкорінене значення в мові і символізм тієї рослини для того чи іншого народу. Дерево, наприклад, є одним з центральних традиційних символів у багатьох культурах. Дерева були об'єктом поклоніння у всіх стародавніх народів. Вважалося, що в певних деревах живуть Боги. Дерево представляє невичерпне життя, а тому воно еквівалентне символу безсмертя. Квітучі дерева символізують нескінченність, юність і бадьорість. Квіти зазвичай є символом краси, духовної досконалості, природної невинності, весни і молодості. У християнстві фіалка, наприклад, символізує смиренність і скромність. Лілія символізує чистоту, спокій, воскресіння і царствена.

У багатьох релігіях квіти є також духовними символами. У християнській символіці відкрита догори чашечка квітки вказує на отримання Божих дарів, дитячу радість, а також на мінливість будь-якої земної краси, яка може бути довговічною лише в небесних садах [36]. Квіти втілюють крихкість дитинства і скороминущість життя. Крім того, велика роль відводиться травам і плодово-ягідним культурам. Стародавні цілителі і знахарі присвячували своє життя вивченню рослин, передаючи цінні знання спадкоємцям. Наприклад, вважається, що алое може захистити від хвороб і допомагає перенести самотність. Зерно є символом оновлення життя. Таким чином, ми розглянули флористичні символи, які володіють універсальним значенням в багатьох культурах, і тому можуть бути однаково зрозумілі представниками різних культур [36].

У художніх та фольклорних текстах флоронімени антропоморфізуються. Антропоморфний образ рослини ґрунтується на порівнянні, паралелізмі, метафоричному перенесенні, які виступають не як самодостатні смислові форми втілення, а як опосередковані засоби у створенні нового значення слова [4, с. 89]. Подібна трансформація їх смислу

відбувається за умови виявлення ознаки спільної з людиною. Основою такого семантичного переосмислення флорономена є зіставлення двох об'єктів – флори та людини.

Важливими складниками етнічної культури є дерева, які часто зображуються у якості живих істот, наділених антропоморфними ознаками. Тому криве дерево асоціювалося із поганою людиною, круте – міцною, впевненою, похиле – слабкодухою, незахищеною, скрипливе – хворобливою, старую [4, с.176].

Досить велика кількість видів дерев є для українців сакральною, наприклад, верба, груша, дуб, калина, липа, тополя, ясен тощо. Так, верба зазвичай росте біля води, з якої бере силу, тому де верба, там і вода; там криниця, де вербиця. Вона вважається символом зростання, життєвої сили, тому кажуть: *«Верба – як трава лугова: ти її покоси, а вона знов буде рости»* [10, с. 297].

Флорономен верба містить у своїй структурі семантичний компонент «безпліддя», саме тому на позначення марної справи кажуть «добра, як з курки молока, а з верби петрушки», маючи на увазі якусь безглузду вигадку, нісенітницю, або «у когось на вербі грушки ростуть», коли мова йде про людину, яка надто багато фантазує та вигадує. Золоті верби та будь-яка діяльність, пов'язана з ними, містять символічний елемент марності, нерозумних дій.

Досить часто *верба* вживається з епітетами «сива, стара», символізуючи печальну стару жінку, матір, вдову, яка пройшла тяжкий життєвий шлях, сповнений втрат і болю.

Калина є одним із ключових флоронемів в українській мовній картині світу. Червоний колір ягід калини (калиночка, калинонька) символізує вогонь, світло, усе червоне, і саме через ці якості з нею пов'язують красу та радість: *Ой у лузі червона калина, Вийди до мене кохана дівчино* [10, с. 299].

Калина здавна символізувала не тільки гарну, а й здорову, повну сил жінку, про що свідчить порівняння молода, як ягода, червона, як калина, солодка, як малина.

Зламана калина та гіркота її ягід є символом самотньої покинутої жінки: *Ой калина-малина, Ні сладка, ні гірка*, а стигла калина – зрілої жінки.

У народі вважали, що дуб є улюбленим деревом богів, які жили на ньому.

Столітні, старі дерева називали *дуб-велетень, дуб-велет, дубище*, а сильну людину часто характеризували порівнюючи з міцним дубом.

Міцність та силу також характеризує прикметник дубовий (дубові руки, голос дубовий, як у крука), а дубуватий – недалеку, нерозумну людину [10, с. 298].

Фітонім дуб традиційно несе значення – «сила, міць, чоловіча мужність» і символізує чоловіка, батька, козака: *Ой у полі дубочок зелененький, Отож мій батько рідненький*.

Тополя - це об'єкт традиційних для української мови порівнянь: тонка, як тополя; дівчина, як тополя; тополиний дівочий стан. Досить часто у народних піснях рубання тополі символізує видавання дівчини заміж: *Було б не рубати у полі тополі, Було б не сватати мене молододі*;

Варто відмітити, що загальна символіка явору відображена у великій кількості народних пісень. Явір у них знаходиться поруч із закоханими, символізуючи стрункість, силу та вправність молодого парубка або печаль дівчини через розлучення: *Під явором, яворцем Стоїть дівка з молодцем; гнеться яворина від вітрів, та не зломиться* [10, с. 299].

В усній народній творчості мак символізує красиву дівчину (гарна дівка, як маківка; як маківочка; дівчина, як маків цвіт; як мак процвітає (про людину у повній силі і красі).

Разом з тим мак пов'язувався зі смертю: маку наївся – очманів; на мак розбити – вщент; маком сісти – загинути.

Мак також був надійним оберегом від відьомського лиходійства, нечистої сили. Мак був символом світанкової зорі (*Ой зацвіла маківочка, зачала бриніти*), швидкоплинності людського життя (*Пройшов мій вік, як маків цвіт*) [30].

1.3. Принципи мотивації найменувань рослин

Мова відіграє важливу роль в пізнанні і, відповідно, відображенні дійсності у свідомості людини. За допомогою тих чи інших назв особа передає своє ставлення до явища, предмету, його значущості в житті, тим самим визначаючи місце того явища в загальній «Картині світу». Поняття «картина світу» відноситься до числа «фундаментальних понять, що виражають специфіку людини і її буття, взаємовідношення його зі світом [52].

У сучасній філософській і спеціально-науковій літературі цей термін вживається для позначення світоглядних структур, що лежать в основі культури тієї чи іншої країни. Теорія номінації, будучи найважливішою областю як загального, так і приватного мовознавства, дозволяє по-новому поглянути на різні одиниці і типи номінації на матеріалі конкретного номінаційного поля з позицій буденно-когнітивної та науково-когнітивної номінацій. Для називання рослин використовуються різні принципи номінації, застосовувані не тільки в ботанічній термінології, але на побутовому рівні. Іншими словами, мотиваційний напрямок вивчення рослинної номінації в якості складової частини, входить в загальну теорію номінації [52]. Вона має пряме відношення до термінологічної теорії і виявляється істотним компонентом загальної теорії термінознавства.

Рослинні назви дуже різноманітні, часто одна і та ж рослина має кілька найменувань. Мотиваційні підстави флоронімів, можуть розглядатися в двох площинах: як продукт наукової номінації і як результат буденно-когнітивної номінації.

У науковій систематиці домінуючим виявляється осмислення принципів наукової систематизації різних штучних і природних реалій, в тому числі і ботанічних. Цей тип систематики створюється окремими дослідниками, які підпорядковують закономірності номінації розв'язуванню логічних і предметних проблем систематизації об'єктів своєї науки.

Повсякденна номінація керується принципами когнітивної лінгвістики, яка розглядає мову як когнітивний феномен.

Флороніми як продукти буденно-когнітивної номінації відображають особливості менталітету народу стосовно світу рослин. Структура номінації показує, що лежить в основі мотивації найменувань рослин. Мотивація може носити прагматичний характер, фактофіксуючий параметричний характер. Нарешті, вона може бути оцінною, тобто характеризувати рослину з точки зору його естетичних і інших емотивно-оцінних ознак. Очевидно, що параметричні мотиваційні ознаки є первинними, тоді як прагматичні ознаки усвідомлюються в процесі подальшого ознайомлення зі світом рослин.

Однак назви рослин відображають не тільки онтологічні властивості ботанічних реалій, а й виявляються похідними від гносеологічних категорій, до яких, зокрема, прийнято відносити архетипні уявлення людей про світ рослин. Останні відображають ступінь або міру вибраної мотиваційної ознаки рослини, яка лежить в основі номінації. Так, виявляється, що форма рослини є найбільш виділеної в систематиці мотиваційних ознак і, безумовно, переважає над такими ознаками, як колір, розмір, консистенція й інші ознаки рослини [52].

Одноставності щодо назв використовуваних на позначення рослинних реалій у лінгвістичній науці досі немає, тому існують такі терміни як фітоніми, флоролексеми, флоризми, ботанізми, ботаноніми тощо. Багато лінгвістів досліджували лексичний потенціал зазначеної тематичної групи.

Споконвіку рослини відіграють у житті людей важливу роль, тому велика кількість рослинних назв здавна поширена в народі. Одні з них добре відомі на всій українській мовній території, і на їх основі сформувалися

загальноновживані й наукові ботанічні номени, інші ж – вузьколокальні, залишились поза літературним ужитком і функціонують у говорах [51].

Формування системи флористичних найменувань в українській мові можна простежити у працях Я. В. Закревської, Л. О. Симоненко, І. В. Сабадоша, наукові студії С. Л. Адаменко, А. І. Капської, які досліджували семантико-словотвірне вивчення назв рослин. Увагу Л. М. Андрієнко, Т. П. Беценко, Л. В. Голоюх, О. М. Дубовик, І. І. Коломієць, О. Ю. Нечитайло, Л. О. Ставицької, Л. Д. Фроляк, С. А. Шуляк привертала питання їх образно-асоціативного та художньо-естетичного потенціалу.

У семантичному просторі мови світ рослин є однією з маловивчених областей. Слід, однак, визнати, що протягом останніх десятиліть назви рослин (флорономенів) стали все частіше виступати в якості об'єкта самостійного дослідження. Фітонім став об'єктом плідного аналізу в лінгвістиці, психолінгвістиці, етноботаніці, етнолінгвістиці, культурології, лінгвокультурології, літературознавстві.

Перші роботи лінгвістичного тлумачення народних назв рослин, присвячені культурологічному аспекту вивчення мовної системи, з'явилися в ХІХ столітті і пов'язані з ім'ям Ф. І. Буслаєва. В своїй статті «Значення власних імен в історії мови» він показав зв'язок назв рослинних реалій з життям народу, із віруваннями [50]. На думку автора, лексична група назв рослин утримує міфологічне сприйняття навколишнього світу.

Е. М. Маркова стверджує, що «назви рослин створюються на основі зовнішнього вигляду рослин, їх характеру, запаху, кольору, місця зростання, часу цвітіння». Крім того, деякі рослини називаються за назвами тварин, які мешкають серед тих рослин або харчуються ними та ін. Автор особливо підкреслює метафоричні і метонімічні способи номінації рослин, які висловлюють суб'єктивне ставлення мовців до предметів номінації [50].

Однак Б. Н. Головкін вважає, що багато з назв рослин буквально переведені з латинської або грецької мови.

На думку В. Б. Колосової, «назви рослин походять від антропонімів». У своїй роботі вона розглядає мотивацію перенесення назв рослин і приходять до висновку, що до назв рослин відносяться легенди, міфологічні персонажі, календарні свята, які збігається із часом цвітіння рослини.

Назви рослин символічно можуть як являти собою зовнішні і внутрішні якості окремої людини, так і виражати культурне національно-історична своєрідність. При функціональній характеристиці фітонімів, вивченні контекстів їх вживань, додаткових смислів і парадигматичних зв'язків виявляються важливі мовні елементи створення картини світу, в якій відображаються внутрішній світ людини, емоції, оцінки, взаємини в суспільстві та інші явища [51].

В. А. Меркулова у фітонімічній лексиці виділяє наукові та народні назви. Схожої точки зору дотримується Н. І. Панасенко і виділяє літературну назву лікарських рослин, народну і наукову, ботанічну назву.

Із точки зору П. В. Кропотухіної, вивчення назв рослин в різних дослідженнях широко розглядається на матеріалі не тільки одного, але і різних мов в аспекті зіставлень. Назви рослин складають багате джерело інформації про світогляд народу, вони являють собою ефективний інструмент для лінгвокультурологічного зіставлення [50].

У роботах Л. М. Васильєва представлені порівняльні дослідження найменувань слов'янських рослин. Дослідник підкреслює, що назви дерев і чагарників здебільшого споконвічні, особливо ті, які східні слов'яни знали здавна. Найбільша кількість фітонімів було запозичене з латинської, грецької, тюркської мов, та з сучасних європейських мов німецької, голландської, французької, італійської, іспанської [50].

Що стосується значення фітонімів, то найчастіше в словниках дається тлумачення цієї мовної одиниці за допомогою вказівки на сімейство рослин, на його смак, географію поширення. Т. В. Цой зауважує, що в якості назв рослин деякі фітоніми виступають лише в своєму другому значенні. Назви рослин володіють також і здатністю розвитку смислового значення, коли

семантика власне фітонімів втрачається (наприклад, у фітонімів нарцис є також значення «самозакохана людина, що милується собою»). Автор зазначає, що в словниках немає строгого порядку походження первинних і вторинних значень назв рослин; крім того, не завжди переносні значення фітонімів маркуються в лексиконах спеціальними позначками.

Звертаючись до проблеми семантизації фітонімів, автор вказує на труднощі в класифікації назв рослин через відсутність в словниках однаковості в тлумаченні фітонімів.

Дослідниця диференціює фітоніми за лексико-семантичними ознаками, розділяючи:

- квіти: *гвоздика, нарцис, конвалія, орхідея, шавлія, фіалка, троянда, ромашка;*
- дерева: *в'яз, дуб, ясен, яблуна;*
- злаки: *ковила, пшениця, жито;*
- овочі: *баклажан, ріпа, капуста;*
- плоди: *апельсин, кавун, банан, диня, персик;*
- чагарники: *барбарис, калина, агрус, ожина;*
- трави: *терен, осока, подорожник* [50].

На цей час у лінгвістичній науці склалася ситуація, у якій не представляється можливим стверджувати, що в питанні про класифікацію фітонімів існує єдина система. Різні автори беруть за основу різнопланові критерії, що породжує різноманіття сформованих класифікацій.

Н. І. Коновалова піднімає питання про критерії тлумачення значень фітонімів. Автор аналізує практику уявлення фітонімів в словниках різних типів і пропонує принципи створення словника народних назв рослин. На думку дослідника, «слабкі місця» в лексикографічному описі фітонімів полягають в суперечливості тлумачення значень лексем, які мають відношення до однієї лексико-семантичної групи; недостатності диференціальних ознак значення фітонімів; неточності в питанні віднесення

реалії до певного класу; недостатності ілюстративного матеріалу [31]. Пропозиція Н. І. Коновалової полягає в тому, щоб представляти фітонімічну лексику в словнику, використовуючи описовий, релятивний типи тлумачення. Описовий тип тлумачення назви рослини дозволяє розгорнуто описати значення шляхом наведення семантичних ознак, які складають його обсяг. При релятивному типі тлумачення значення слова пояснюється через його ставлення до інших лексичних одиниць відповідних лексико-семантичних груп. Ідентифікаторами виступають:

- синоніми або номінативні варіанти;
- лексичний або структурний мотиватор, який уможлиблює опис мотиваційного значення (*наприклад, повитиця - трав'яниста рослина, що обвиває своїм стеблом інші рослини*);
- слово, номінативною ознакою, в основі якого є ставлення до одного визначеного асоціативного поля [31].

А. Е. Родіоновою запропонована тематична класифікація фітонімів, релевантна для опису значень утворених від них прикметників. За основу цієї класифікації беруться критерії:

1) важливість рослини для носіїв мови. Керуючись цим критерієм, автор виділяє «дуже важливі», «важливі» і «незначні» рослини.

2) спосіб вживання рослини. Кожна група фітонімів, яка виділяється за цим критерієм, характеризується певним значенням похідного прикметника:

- лікарські, харчові рослини;
- рослини - джерела корисних речовин;
- чагарники, дерева, технічні культури, рослини з довгими міцними стеблами;
- торфоутворювальні рослини;
- медоноси;

3) географічний чинник, на основі якого виділяється група назв «екзотичних» рослин;

4) можливості зростання в природних умовах. У рамках цього критерію відбувається протиставлення «дикорослих» і «культурних» рослин. [41].

Л. Ф. Пуцілева досліджувала конотативне значення фітонімів та запропонувала класифікацію, орієнтуючись на тематичний і аксіологічний критерії.

Фітоніми, відібрані за тематичною ознакою, автор пропонує розділити на дві рівнозначні в кількісному відношенні групи.

Перша група представлена фітонімами з антропоморфними конотативними значеннями. Також сюди автор відносить і лексеми, які не мають безпосереднього відношення до фітонімів (як до найменувань рослин і їх частин), однак входять в тематичну підгрупу «Об'єкти з дерева ». Вони наділяються наступними конотативними значеннями: дубина, колода, корч, палиця, пень. Актуалізація конотативних значень першої групи реалізується у вторинних номінаціях – фітоморфізмах, а також шляхом усталених порівнянь людини (частин її тіла) з рослиною (її частиною), наприклад: губи, як бутони; пристав, як реп'ях.

До другої групи дослідниця відносить фітоніми, що не мають антропоморфного значення. Найчастіше це конотації реалізуються у вторинних номінаціях, які метафорично вербалізують найрізноманітніші абстрактні поняття, події, феномени. Автор наводить такі приклади: мала частина – зерно; початок, джерело – корінь, насіння, паросток; результати – плоди [40].

Конотативне значення фітонімів, відібраних за аксіологічною ознакою, автор пропонує розділити на меліоративні, пейоративні і нейтральні.

Як вважає автор, в групі, що містить назви рослин з неантропоморфними конотативними значеннями, складно провести класифікацію, взявши за основу аксіологічну ознаку. Л. Ф. Пуцілева це пов'язує з тим, що, оцінюючи метафоричні абстрактні поняття, явища і події, людина більше дистанціюється від них, проявляє менше емоцій. У деяких

метафоричних характеристик характер досить нейтральний (зерно, паросток, корінь, терен, насіння) [40].

Також була запропонована ще одна цікава з наукової точки зору класифікація фітонімів. О. Г. Рубцова в своїй дисертації при класифікації флористичної лексики брала за основу ряд наступних критеріїв:

- 1) застосовність в медицині;
- 2) побутове використання рослини;
- 3) смак і запах рослини;
- 4) зовнішній вигляд рослини;
- 5) місце і умови зростання рослини;
- 6) час цвітіння рослини;
- 7) колір рослини;
- 8) фауністична лексика;
- 9) народні повір'я, забобони;
- 10) релігійні уявлення;
- 11) антропонім [42].

Іншу класифікацію запропонувала С. Л. Адаменко. Вона назви рослин, розподілила на десять різновидів:

- 1) подібність рослини до предметів;
- 2) забарвлення рослини;
- 3) лікувальні властивості;
- 4) час сезонного розвитку рослини;
- 5) запах або його дія на людину;
- 6) отруйність або непридатність до вживання;
- 7) смакові якості;
- 8) місце проростання рослини;
- 9) властивості, які можуть бути сприйняті дотиком;
- 10) використання рослини в побуті [1].

Дослідники Т. В. Моїсеєва, О. В. Білик запропонували свою класифікацію і поділили назви рослин на 6 семантичних груп:

1. Фітоніми, які відображають особливості морфологічної будови й зовнішнього вигляду рослин.
2. Фітоніми, що виникли від назв тих місцевостей, де поширені рослини та де їх було відкрито.
3. Назви, що відображають особливості використання людиною рослин, та вплив рослин на діяльність людини та її організм;
4. Назви, утворені від прізвищ та імен людей, які мають відношення до розвитку ботанічної науки;
5. Назви, що виникли на основі схожості рослин з іншими рослинами;
6. Фітоніми, що утворилися від слів, які позначають біоекологічні особливості рослин [34].

Як бачимо, у сучасній науці відсутня однаковість у підходах до класифікації флористичної лексики. Різні вчені керуються різними критеріями, які, очевидно, найбільш відповідають векторам їх наукових інтересів.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІННІ ВИМІРИ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ ФЛОРОЛЕКСЕМ В ІДІОЛЕКТІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

2.1. Оцінні виміри лексико-семантичних груп найменувань рослин

Назви рослин належать до найбільших і найдавніших пластів лексики української мови. Вони неоднорідні за сферою вживання, зокрема досить чітко виділяються дві основні, тісно взаємопов'язані групи: діалектні і літературні назви рослин [43].

Як визначає В. В. Жайворонок, флористичні найменування належать до найдавніших пластів лексичних найменувань. Це виявляється насамперед у своєрідності їхнього функціонування, вивченні їх як засобів емоційно-експресивного впливу на читача, що зумовлене глибокою традиційністю використань рослинних номінацій у текстах різних стилів і жанрів – від давніх писемних пам'яток, народнопоетичних джерел до сучасних літературно-художніх уживань [22, с. 26].

Паралельність площин людського життя і рослинного світу флори взагалі «вважають найкращим поетичним стилем у всіх народів, бо поетична природа слова криється в етномовній пам'яті, а коріння його метафоризації – в глибинах передусім національної свідомості» [22, с. 26].

В українському мовознавстві флористичні найменування досліджували Л. М. Андрієнко, Т. П. Беценко, Л. В. Голоюх, Н. О. Данилюк, Т. А. Єщенко, В. С. Калашник, І. І. Коломієць, О. Ю. Нечитайло, І. В. Олійник, І. І. Подолян, Л. О. Ставицька, Л. Д. Фроляк, Т. Шевчук, С. А. Шуляк та ін.

Увага до вивчення цих одиниць умотивована намаганням глибоко проникнути у творчість митців слова, з'ясувати ідейно-тематичний задум твору, неповторний вияв авторського світобачення.

Варто відмітити, що Євгена Гуцала – то своєрідне ворожіння над душею, метою якого є очищення від суєтного, минушого, в омолодженні, у поверненні до того стану любові, космічної доброти, котрий і є найбільшим

людським скарбом. Характерною рисою його віршів є внутрішній зв'язок думок і почуттів з природою [11].

«Перехилившись через теплі від сонця дерев'яні цямрини – цямрини днів, місяців і років – і зазираючи в глибокий колодязь часу,... там, на затонулому дні блакитного неба бачу своє дитинство» – такими словами відобразив Євген Гуцало джерело своєї уваги до всього живого на рідній землі – до світу птахів, звірів, домашніх тварин, комах, квітів, дерев, без яких не можна уявити творчої індивідуальності письменника [24].

Відповідаючи на питання «звідки і коли прийшла ця любов до рідної землі?», письменник однозначно відповів, що така залюбленість прокидається в душі дитини спостережливої, допитливої, спраглої бачити і чути кожне живе створіння [24].

Найбагатше представлений у творчості Євгена Гуцала світ квітів, трав, злаків. У своїх творах письменник використовує безліч назв народних рослин. Усі назви рослин можна поділити за такими принципами:

1) найменування за подібністю до різних предметів, інших рослин та тварин:

Лисохвіст – складне утворення з «лис» і «хвіст»; назва зумовлена тим, що колосок рослини пухнастий, схожий на лисячий хвіст.

Ось тимофіївка лучна, ось лисохвіст, ген мітлиця собача, стебла грястиці, – читає Підопригора розгорнуту книгу рідних луків, і кожна рослина озивається до нього своїм голосом. Ось болітце трапилось, а в ньому ген скільки сосонки, і жовтець росте, і листя плавуна видніє, і жабурника (39, с. 158).

Мітлиця собача – назва зумовлена тим, що колоски цих видів рослин здебільшого зібрані у волоть (мітелку), а також тим, що з них в'яжуть вінки (мітли).

Сосонка – похідне утворення від *сосна* або результат перенесення на ці рослини назви *сосонка* «маленька сосна»; назва зумовлена подібністю хвоща і водяної сосонки до сосни.

Проскурняк – похідне утворення від проскура; назва зумовлена формою плодів цих рослин, що нагадують проскури або взагалі якесь печиво.

Проскурняк тут густо порозростався, ще не цвіте. Восени Танас прийде сюди неодмінно, накопає багато коріння проскурняка (39, с. 158).

Білокопитник – свою назву отримав за надзвичайно великі листя, які за формою нагадують слід від копита корови або коня, крім цього у молодому стані листя зазвичай з білуватим опушенням, особливо знизу.

Ген білокопитника куці, вже поодцвітали десь на початку весни. Можна б нарізати листя, якраз пора, воно ще не покрилось буро-іржавими плямами, та Підопригорі нині не до білокопитника, як і не до дяглиці, що ген нидніє біля вільхових заростей (39, с. 158).

Баранчик – похідне утворення від баран; назва зумовлена подібністю квіток первоцвіту до баранячих ріжків.

«Багато баранчиків, уже висушених, теж є на горищі - весною в лісі назбирав.

Водяний різак – метафора – назва зумовлена тим, що листки цих рослин мають зубчасті краї [20, с. 91].

– Водяний різак, – сказав дядько і, підваживши той шпичастий куц веслом, обережно взяв рукою слизькі стебла, розглядав зацікавлено (39, с. 162).

Жовті глечики – дістали таку назву за свій зовнішній вигляд. Їх плід має форму глечика.

І вже не хотілось плисти з дядьком Овдієм ген до потоки бережної заводі, де так рясно порозцвітало жовтих глечиків та білих лілей (39, с. 163).

Хрещатий барвінок – похідне утворення від хрест. Назва мотивується хрестоподібним розташуванням листя.

Калачик – похідне від «калач». Назва зумовлена подібністю плодів мальви до круглого печива.

*І квітки вчацають у гості до квіток – настурція до **калачика**, красоля до повитиці, матіола до березки, бо їм, напевне, теж кортить побути разом (39, с. 114).*

Зозуліні черевички – цю назву рослина дістала за схожість квітки з черевичком.

*Авжеж, інші квіти відцвітають і в'януть, а зозуліні **черевички** завжди собі літають разом із зозулями по гаях та левадах (39, с. 114).*

Ведмеже вушко - листя покриті шовковистими волосками, вони дуже м'які і пухнасті, саме цим обумовлена народна назва вербаскума.

Волове око – назва виникла внаслідок метафоризації синтаксичного словосполучення на основі схожості круглої середньої частини квітки рослини із оком.

*Може, вам кортіло б проникнути в таємницю **волового ока**? Чи збагнути загадку, яку криє в собі ведмеже вушко? Куряча сліпота? Суццю істину міг повідати тільки Миколка Коструба (39, с. 114).*

Лоскутниця – назва зумовлена формою пелюсток. (нагадують клаптики тканини).

Нагідки – назва зумовлена подібністю сім'янок календули до нігтів [19, с. 21].

Рогоза – видова латинська назва в точному перекладі означає «вузьколистий», надана рослині за форму листків.

*Зійшовши вгору, Танас спиняється та й, обернувшись назад, розглядає широкі луки, дзеркальні заводи ставу, що розіллявся поміж **рогози** та очерету, й почувається так легко, що візьми розкриль руки - й полетиш! (39, с. 159).*

Язичок вужовий – назва зумовлена тим, що листя рослини за формою подібне до язика [16, с. 538].

2) Народна етимологія:

Чемериця – похідне від праслов'янського щемегь «отруйна рослина».

*Гайок не хоче відпускати, манить затишком, і балка хоче втримати приворотнем, білпухом, **чемерицею** та ще всякою всячиною, однак пора Танасові, пора, вже ген-ген із полудня (39, с. 161).*

Отроцел – рослина, що лікує внутрішні органи.

Баба біла – назва зумовлена білими сім'янками на місці суцвіття.

Молочник (бабине молоко) – названо через молочний сік стебла.

Бабка (Бабакуля, прабабка, кукульбаба, кульбавка, бульбабка) – назви могли стосуватися зовнішнього вигляду квіткових пуп'янків рослини або кулястої форми відцвілого суцвіття кульбаби.

Малайниця – від малай (страва з кукурудзи) - за жовтим кольором квітки.

Кісник – назва зумовлена гнучким стеблом, яке можна вплітати у вінок.

Хрещатник – назва від форми розетки листя.

Обдувайка (курибабка, летючник)– народна етимологія: таку назву рослина отримала за свої парашутики, які легко здуваються вітром.

Полудняшка – рослина квітне ополудні.

Нечуйвітер – назва зумовлена тим, що нечуйвітер волохатий через свій невисокий ріст недоступний для дії вітрів [19, с. 83].

3) за кольором:

Жовтець – назва зумовлена жовтим кольором цвіту рослини.

Голубій – названо за блакитним кольором квітки [16, с. 556].

Чорнокорінь – назва зумовлена чорним кольором кореня.

О, чорнокорінь синьо зацвів, квітки в завійках густих, на стеблі одне та друге волотисте суцвіття (39, с. 160).

Блават – [блаватець, блакитнянка, синюк, синюрик] – народна назва волошки, зумовлена блакитним кольором квітки.

Блават синюк. Блаватець. Блакитянка.

Лоскутниця. Синюрик. Головчадь.

Я знаки склав – і прочитав, як ранком

волошки сині у полях горять (12, с. 58).

Красоля – метафора українська назва настурції - похідне утворення від краса; назва зумовлена яскраво-червоним кольором суцвіття, що красується.

Білпух – складне слово, утворене з короткої форми прикметника білий та іменника пух; назва відображає біле опушення нижнього боку листків рослини [16, с. 198].

*Як тут, у балці, буйним килимом виткалась мати-мачуха!
(/гарі травники в їхньому селі називають ці квіточки ще **білпухом**, або ранником (39, с. 159).*

Рябчик – назва зумовлена кольором квітів.

Горицвіт – назву рослина дістала за яскравий колір квіток, що скидається на полум'я.

Мідні звуки – мідних птахів згря –

*П'ють росу із вічок **горицвіту**,*

З вічок нечуйвітру й іван-чаю

Та іще з зозулиного цвіту (12, с. 66).

4) за функцією:

Повитиця – похідне утворення від *витися*; назва зумовлена тим, що ця рослина обвивається навколо інших рослин [19, с. 468].

Заячий холодок – гілочки та листочки цієї рослини настільки тоненькі, що можуть служити сховком від спеки хіба для такої маленької та непомітної тваринки, як заєць.

*Це від нього, від Миколки Коструби, я довідався про таємницю **заячого холодку** (39, с. 114).*

Куряча сліпота – таку назву в народі отримав жавтець їдкий. Його отруйний сік, згідно з повір'ям, здатний засліпити домашню птицю, якщо вона випадково з'їсть будь-яку частину цієї рослини. Але існує й інше пояснення такого найменування: людина, в очі якої потрапляє ця пекуча рідина, може втратити зір [28].

Сонцева трава – його суцвіття повертаються у слід за сонцем.

*Ось **сонцева трава**. Гонько. Дориця.*

Биль синя. Коробачник. Голубій.

Всі знаки склав – і потягнувсь до сонця

Цикорій! Верцельник луговий (12, с. 58).

Гонько – пов'язане з *гонити, гнати*; назва могла бути зумовлена застосуванням дикого цикорію як сильного сечогінного засобу [16, с. 561].

Ранник – назва зумовлена застосуванням рослини для лікування ран і наривів [20, с. 24].

Напутник. Ранник. Язичок вужовий.

Трипутник. Ключка. Рябник. Отроцел.

Складаю знаки – і читаю слово...

Звичайне слово – подорожник це... (12, с. 58)

5) за місцем зростання:

Плавун – похідне утворення від *плавати*; назва зумовлена тим, що різні види цієї рослини або плавають у стоячих водах, або ростуть по вогких місцях, по берегах річок, ставків, по вогких луках, біля канав і боліт [19, с. 422].

Жабурник – похідне утворення від «жаба»; назва зумовлена тим, що ця рослина росте у воді, на болотах або на берегах водойм, де бувають жаби [17, с. 183].

Спинився Підопригора аж біля того болітця, порослого плавуном та жабурником, де колись мало не півдня просидів, стежачи за чорногузом (39, с. 183).

Напутник – утворення з прийменника *на* та іменника *путь*, семантично паралельне до форми *подорожник* [19, с. 41].

Трипутник – етимологічно від «*припутник*», тобто росте при дорозі.

Грястиця – видова назва в перекладі з латинської мови означає «скупчений»; назва могла бути мотивована тим, що рослина має густу колосовидну волоть із скупченими в гронця колосками [16, с. 609].

б) за призначенням:

Приворот – назва зумовлена приписуванню пижму здатності повертати щось втрачене-близьку людину, дівоцтво, корові молоко та ін [19, с. 14].

Підопригора схилом балки йде ближче до гайка - й перед ним уже розіллялись квітучі озерця приворотня (39, с. 159).

Любисток – у слов'янських мовах, подібно до німецької, за народною етимологією пов'язується з любити; підставою для цього є широке використання у народній медицині та у знахарстві як магічного засобу для причарування [18, с. 319].

Нарядившись у квіти й любисток, весна веселилась. Соловем щебетала, і маяла коси дощів (12, с. 35).

Чортополох – народна етимологія – назва пов'язана з давньою вірою в те, що будяк та інші колючі рослини як символ духів предків відганяють від людей і тварин нечисту силу.

*Він упаде в кущах **чортополоху**,*

І тут його знайде прудкий гончак (12, с. 70).

Іван-чай – запозичення з російської мови; складається з найпоширенішого імені Іван та іменника чай; назва зумовлена тим, що листя цієї рослини вживають для заварювання чаю [17, с. 228].

7) за запахом:

Головчадь – назва зумовлена тим, що має запаморочливий запах.

8) за смаком:

Квасець – похідне утворення від *квасний* «кислий»; назва зумовлена тим, що листя містить щавелеву кислоту.

Прохарчується в лісі влітку і восени, та й у лузі не пропаде з голоду – квасцю нарве, дику моркву знайде (39, с. 170).

Спосіб розміщення насіння:

Коробачник – назва зумовлена розміщенням насіння в коробочках.

Тож, варто зазначити, що в творах Є. Гуцала переважає велика кількість різноманітних народних назв рослин, використання яких є особливістю його ідіостилю.

2.2. Оцінні виміри флорономенів у складі фразеологічних одиниць

Мова є найважливіший спосіб формування та існування знань людини про світ. Відображаючи в процесі діяльності об'єктивний світ, людина фіксує в слові результати пізнання. Сукупність цих знань, відбитих у мовній формі, являє собою мовну картину світу.

Мовна картина світу формує ставлення людини до рослинного, до тваринного світів і до самого себе. Взаємини людини з природою грають важливу роль у лінгвокультурологічному аспекті, відображаючи культуру народу і світову культуру в цілому. Під визначенням мовної картини світу ми розуміємо історично сформовану в повсякденній свідомості цього мовного колективу і відображену в мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб концептуалізації дійсності.

Специфічною особливістю сприйняття світу людиною є відображення не тільки самих об'єктів дійсності, а й позиції суб'єкта, його ставлення до цих об'єктів. При цьому ми можемо припустити: чим більше різними за своїми культурно-історичним характеристикам будуть мовні особливості, які належать тій або іншій культурі, тим більш вражаючим і цікавіше будуть відмінності мовних картин світу, реалізовані, в тому числі, і у фразеології [28].

В. Н. Телія зазначає, що «мовна картина світу є сукупність знань про світ, які існують в лексиці, фразеології, граматиці. Фразеологізми займають певне місце в створенні мовної картини світу, вони часто відзначаються образністю, виразністю, допомагають яскраво і лаконічно відобразити особливості національної мовної картини світу» [47].

Фразеологія є своєрідним сховищем культурно-естетичних надбань народу. Вона найбільш оригінальний мовний матеріал, який характеризує ту чи іншу мову.

Доцільно зауважити, що фразеологічні одиниці є надзвичайно важливою складовою частиною мовних засобів образності художнього твору, вони у максимально концентрованому вигляді відображають історію народу, його побут, менталітет, звичаї, систему духовних цінностей, особливості життя тощо [47].

Фразеологізми – багатий матеріал для вивчення народної мудрості, народних традицій, звичаїв. У них проявляється самобутність національного мислення, особливості психологічного складу народу

Фразеологічні одиниці обумовлені особливостями конкретної мови, володіють різною експресивним забарвленням, здатні до придбання додаткового сенсу, коли на них впливає контекст. Також вони можуть ставитися до різних функціональних стилів.

Увесь фразеологічний склад мови В. В. Виноградов запропонував поділити на три типи:

1) фразеологічні зрощення, власне, представляють собою ідіоми в вузькому сенсі цього слова;

2) фразеологічні єдності, є також семантично неподільними і теж представляють собою вираз єдиного, цілісного значення; проте в них «цілісне значення є вмотивованим, виникає із злиття значень лексичних компонентів;

3) фразеологічні сполучення, утворені шляхом реалізації зв'язаних значень слів [9].

Пізніше фразеологізми починають вивчати з точки зору їх структури, граматичних властивостей і походження.

Небезпідставно вважати, що значимість тих чи інших найменувань рослин визначається їх здатністю брати участь у фразеологізації словосполучень, у складі яких вони утворюють фразеологічні сполучення, фразеологічні єдності, фразеологічні зрощення. Саме ці значення потребують докладного і всебічного аналізу, оскільки культурний компонент значення найбільш складний для сприйняття. До того ж багато подій, пов'язаних

значення, витягнуті з контексту, не знаходять відображення в тлумачних словниках.

Як зазначають В. М. Бойко та Л. Б. Давиденко, «фразеологічні одиниці посідають у творчості Євгена Гуцала значне місце – автор майстерно використовує як узуальні, так і модифіковані фразеологізми. Особливе місце у творчості автора мають модифіковані та індивідуально-авторські фразеологічні одиниці [5].

Велика кількість фразеологічних одиниць вносить у художнє мовлення творів струмись свіжості, надає йому колоритності, експресії, суттєво посилює виразність та емоційний вплив на читача. Добираючи фразеологічні одиниці автор виявляє глибоке знання народної ідіоматики – фразеологізми сприймаються як невід’ємні, органічні елементи художнього тексту [5].

Часто трапляються у Євгена Гуцала заміни компонентів фразеологічної одиниці субституентами, які входять до однієї фразеотематичної групи, які створюють додаткову експресивність висловлення:

Казав Йона Ісайович, отямлюючись, та ще не відаючи, що з грибком маслячком водитись – як з лихою годиною і пор.: З тобою водиться, як з лихою годиною.

Одному подавай узвар на базар, а кутю став на покутю, другому байдуже паска, аби порося, а третьому якщо й хрін – то все ложкою (12) і пор.: як мед, той ложкою.

Виходить, усяким там мільярдерам чи мільйонерам, капіталістам чи аферистам можна зазіхати на оту французьку гречку (13) і пор. Зазіхати на чуже.

А яблунівське чоловіцтво одним миром мазане з рештою людства, тільки всміхнись, тільки підморгни – полетить, як на вогонь (13) і пор.: Всі попи одним миром мазані.

Чи гадав ти колись у своїй обітованій Яблунівці, що за океаном потраплятимеш із вогню та в полум’я (12) і пор.: Земля обітована.

А раз так, то всі яблунівські язики визнали в мені батька (13) і пор.: Злі язики.

«Еге, бійся цапа спереду, коня ззаду, а отакої яблунівської молодиці навкруги» (13) і пор.: Бійся цапа спереду, коня ззаду, а лихої людини навкруги.

Специфікою фразеологічних одиниць є те, що для них можлива альтернація всього лексичного складу. У науковій літературі такі заміщення названі синкретивами.

О. В. Діброва подає таке тлумачення терміна: «Фразеологічний синкретив – це трансформована фразеологічна одиниця, утворена внаслідок заміщення всього лексичного складу УФО» [28].

Відповідно варто розмежувати авторські синкретиви Євгена Гуцала, виділивши абсолютні і часткові фразеологічні синкретиви. Як вказує О. Г. Важеніна у своїй праці: «Абсолютний фразеологічний синкретив – це фразеологічна одиниця, структура і семантика якої внаслідок заміщення всього лексичного складу зберегли чітку відповідність зі структурою і семантикою фразеологічної одиниці. Натомість загальний фразеологічний синкретив – це трансформована фразеологічна одиниця, у структурі якої внаслідок заміщення лексичного складу відбулися несуттєві зміни від структури і семантики фразеологічної одиниці [8].

У творах Євгена Гуцала знаходимо такі фразеологізми з абсолютними фразеологічними синкретивами:

Може, Хома Хомович зганьбив нас перед усім світом... Де Яблунівка, а де той світ весь... (13) і пор.: Не добереш – де Рим, де Крим, де попова груша.

Зоставивши в той вечір мене самого в хаті, Хома зник десь надовго, наче подався випрошувати молока у ялової корови чи очікувати, поки на осиці груші виростуть (12) і пор.: Як рак на горі свисне.

Але ж де нафта, а де Яблунівка з Вівдею Оберемок!.. (12) і пор.: Не добереш – де Рим, де Крим, де попова груша (УНПП: 174).

Унікальністю фразеотворення Євгена Гуцала є створення своєрідних синонімічних рядів оказіональних фразеологічних одиниць до однієї і тієї ж фразеологічної одиниці. Можна сказати, що фразеологічне новаторство Євгена Гуцала має пряме відношення до розвитку мови.

Крім цього, на думку О. Г. Важеніна письменнику притаманне звернення до прецедентних феноменів світової літератури і їх трансформація. Дослідниця стверджує, що до структурно-семантичної трансформації фразеологічної одиниці також належить доповнення структури фразеологізму уточнювальними чи пояснювальними словами, словосполученнями чи реченнями [8].

У лінгвістиці немає єдиного терміна на позначення прийому трансформації. М. О. Шадрін називає його «розширенням компонентного складу фразеологічної одиниці», а Н. М. Тимошук і К. І. Мізін використовують термін експансія, натомість дослідник І. Гнатюк використовує термін «поширення».

Гребу горіхи, як кінь копитом, наминаю, аж за вухами ляцить. (13) і пор.: Гребе, як кінь копитом.

*Але таким гульвісам-джигунам завжди від своїх жінок **перепало на добрячі волоські горіхи** (13) і пор.: Перепастися на горіхи.*

Руки лінотипіста скакали на клавішах, мовби в гречку стрибали та з гречки вистрибували, щоки трусились, наче крупорушка, а з очей сіялись іскри, схожі на шмалькі приски електрозварки (12) і пор.: скакати в гречку.

2.3. Оцінний потенціал найменувань рослин у складі метафоричних структур

Метафора як об'єкт наукового дослідження практично завжди, з часів античності і до наших днів, користувалася увагою гуманітарних дисциплін. За сотні років гуманітарні науки накопичили солідний запас знань про метафору і її ролі в мові та мовленні.

Проте є підстави вважати, що саме в останні десятиліття ХХ ст. вивчення метафори перейшло на якісно новий рівень. У попередні періоди метафора розглядалася переважно як засіб створення образності в мові і спосіб "прикраси" мови. У 70-ті роки почалося активне вивчення метафори у парадигмах когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, пізніше – лінгвокультурологічних студій, яке показало, що метафора є необхідним, "неминучим" елементом мови, тому що вона являє собою такий спосіб усвідомлення світу, без якого людина не може обійтися. Те, що метафора пов'язана з певними когнітивними структурами і є необхідним мови засобом, доводиться вже самим фактом поширеності метафоричних номінацій у різних підсистемах мови і мовних жанрах – від мови науки до мови реклами [35].

Так, метафори в мові науки, здавалося б, суперечать основним вимогам, що пред'являються до наукової термінології, а саме "строгості" номінації, тобто відповідності терміна поняттю, і його однозначності. Однак ретельне вивчення ролі метафори в розвитку мови науки виявило причину її поширеності в термінології: метафора здатна виражати гіпотезу, задаючи особливий напрямок осмислення досліджуваного об'єкта. Вона асоціативна і в той же час співвідносить нове знання з уже наявним досвідом, втіленим в узуальному значенні мовної одиниці.

У цій ситуації відображені дві важливі ознаки, що характеризують природу метафори: по-перше, її креативність, тобто здатність формувати нові поняття і мовні смисли, по-друге, зв'язок з досвідом, як індивідуальним, так і досвідом культурно-мовної спільності, закодованим у лексичних і фразеологічних одиницях мови з їх емотивними і культурними конотаціями [37].

Представники когнітивного підходу до дослідження метафори Дж. Лакофф і М. Джонсон вказують на властиву людині схильність до метафоричного сприйняття навколишньої дійсності. Ототожнення природи з людиною бачиться як закономірне, що базуються на когнітивній природі

метафоричного перенесення. Метафора виходить за межі буквальної репрезентації зовнішньої реальності: образи природи проглядаються через людську суть на рівні психічних і фізичних характеристик.

Уподібнення явищ і об'єктів природи людині характеризує художній дискурс, що дозволяє виявляти і інтерпретувати характеристики метафоричного перенесення. Асоціативний зв'язок природи і людини зароджується і розвивається при підключенні позамовних знань і уявлень адресата мови про навколишній світ [29].

Прийнято вважати, що метафора розкриває свій потенціал лише в певному контексті; контекст і є «семантична субстанція метафори», тобто весь навколишній дискурс пояснює метафору.

Взаємозалежність метафори і дискурсу виражається в наступному: контекст дискурсу зумовлює використання метафор і в той же час пояснює вживання метафор цим же самим контекстом, у дискурсі метафоричний потенціал одночасно актуалізується і обробляється [38].

Дослідники метафори розглядають її як художній засіб і аналізують її насамперед на матеріалі художньої прози. Назви рослин використовуються в художньому та живому мовленні для вираження різних ознак предметів, явищ, людей. Метафоричні образи дають можливість передати особливе бачення світу, що закладене в художньому тексті та властиве автору або його персонажу і характеризує їх [38].

Однією із найпоширеніших метафор, які беруть участь у творенні назв рослин, є антропоморфна.

Як зауважує К. В. Рахіліна, лексика групи «Людина» дає великі можливості для метафоричного перенесення назв, пов'язаних із зовнішністю, характером, здібностями та поведінкою людини, частинами її тіла. На думку цілого ряду лінгвістів, значна продуктивність антропоморфного типу метафори пов'язана з природною схильністю людини вимірювати і оцінювати навколишнє крізь призму власного «я» [38].

Рослини є незмінною складовою життя будь-якого народу. Людина постійно з ними взаємодіє, застосовує їх як ліки, вживає в їжу, просто насолоджується їхньою красою. У словниковому запасі будь-якого народу незмінно присутні назви рослин, вони займають важливе місце в його культурі. Людина з найдавніших часів застосовував рослини для своїх потреб, спочатку збирала їх для побутових цілей а потім поступово вводила їх в культуру. Вербалізуючись і переосмислюючись метафорично, рослинні образи активно використовуються в якості характеристики навколишнього світу і людини [26].

Можна стверджувати, що антропоморфна метафора дуже поширена і різноманітна.

Так, наприклад, назва лисак походять від лисий, що спричинено зовнішнім виглядом суцвіття.

Сліпак, сліпота утворено від слова «сліпий», назва його зумовлена тим, що квіти цих рослин вдень бувають закриті.

Рослинні найменування старець, старник, старовина походять від слова «старий» і вирізняються раннім відцвітанням.

Назви кучерявець, кудрявник, утворено від «кучерявий», через довгі, закручені корені.

Деякі назви рослин утворені від рис людського характеру:

- ласкавка, ласкавець походить від «ласкавий», назва пов'язана з тим, що листя рослини приємне на дотик;
- лютик від «лютий» – характеризується отруйною дією рослини для людини;
- злинець утворене від слова «злий» і пов'язано з тим, що рослина засмічує ниви.

Деякі метафоричні рослинні назви пов'язані із формою їх суцвіть:

- кругла: головайчик, головатень, головак;
- клиноподібна: бородка, сирцятка, серденько.

- видовжена: *ротики*, за подібністю до рота; *губашник*, квіти нагадують губи [26].

Тож, потрібно відмітити, що метафора в назвах рослин виконує низку функцій, а саме евристичну, пізнавальну, вона дає можливість досягнути новий об'єкт пізнання, враховуючи знання про інші типи об'єктів.

Особливої уваги заслуговує один із різновидів метафори – це метафоричний епітет.

Метафоричний епітет – це художнє означення, яке образно характеризує предмет чи явище. Сполуки з метафоричними епітетами мають власні структурно-семантичні особливості, та надають художньому тексту експресивності [25, с. 159-160].

За словами Н. М. Фіголь, кожен митець лінгвостилістичні багатства рідної мови використовує по-своєму, а саме вживає ті засоби, які потрібні для найточнішого вираження його думки, для створення необхідної емоційно-експресивної атмосфери. Крім цього письменник створює експресивно-неологізми, які в поєднанні із загальномовними експресивними складають лінгвостилістичне макрополе конкретного літературного твору, яке відповідає авторському баченню твору, індивідуально-авторській психології художнього мислення [49, с. 133].

Метафоричний епітет у художніх текстах може визначати слова з конкретним і абстрактним значенням. Так, образними смислами наповнюється соматична лексика, одиниці мови, які є найменуваннями осіб, фізичних і психічних станів, явищ природи, рослинного світу, продуктів харчування і ін.

У текстах метафоричні епітети функціонують переважно для естетизації дійсності, використовуються як мовні засоби, що відображають емоційно-чуттєве сприйняття автором навколишнього світу, також виступають у ролі засобів оцінки. Художня мова переважно фіксує позитивну естетичну реакцію, засновану на колірних ознаках реалій

дійсності, а також позитивні оціночні асоціації пов'язані з осмисленням якісних характеристик предметів і явищ [36].

Н. І. Бойко зазначає: «Частота вживання експресивної лексики зумовлюється абсолютною антропоцентричністю художнього мовлення, ієрархічною організацією контекстів із домінуванням емотивно-оцінних значеннєвих планів, стилістичними та стилетвірними потребами. Ідейно-тематичний зміст твору визначає домінування високого, зниженого чи низького регістру експресивів, коефіцієнт їхньої значущості для смислової організації емотивно-оцінних та образних просторів, вплив на ідіолект конкретного письменника. Вона стверджує, що ідіостиль письменника ґрунтується на системі експресивних лексичних одиниць, які забезпечують емотивно-аксіологічне маркування художніх контекстів через виявлення багатогранних семантико-стилістичних потенцій аналізованих слів – стилетвірних компонентів художніх просторів» [6, с. 8].

Проаналізувавши поетичну мову Євгена Гуцала, можна сказати, що найчастіше в поезії метафоризації підлягали концепти *калина*, *терен*, *чебрець*, *вишня*. Порівняно рідко автор залучав до процесів метафоризації флорономени *клен*, *береза*, *ковил*, *верба*, ще рідше – *волошка*, *смерека*, *яблуня*.

За нашими спостереженнями, дуже часто у функції метафоричних епітетів автор використовує флоронім «калина». У поезії вживаються такі метафоричні конструкції, що виступають символами української землі, української пісні, мужності і незламності духу: *Комусь хай калинове світло на долю проллється, / комусь хай калинова музика грає в словах...комусь хай калиновим сонцем горить голова* (14, с. 87); *Бунтівним калиновим здоров'ям / назавжди благослови мене* (14, с. 94); *Із калинових дудок калиновим співом ридало / так, як вміє калиновим співом ридать* (14, с. 159); *На щоках у зими попеліє калиновий жар* (14, с. 176). А

от метафоричний епітет «*калинові вуста*» вказує на червоний колір: *Горять під попелом щомиті / твої калинові вуста* (14, с. 53).

Часто з епітетом *калиновий* поєднується лексема *кров*, наприклад: *Комусь хай калинова кров просуремить у серці* (14, 87); *Щоб я цвів калиною кров'ю, / щоб я цвів калиновим вогнем* (14, с. 94).

Досить часто у функції метафоричних епітетів автор використовує флоронім-означення *терновий*: *В терновому світі, де в терну і щастя тернове, / де в терну і радість тернова, й тернові жалі, / вділи мені, доле, страждання тернове любові / і горе тернове вділити мені не жалій* (14, с. 8). Символ *терен* включено в текстову взаємодію з іншими лексемами, що сприяє експресивізації контексту й відображає символіку важкого життєвого шляху, а також життєвих страждань і мук. Відзначимо, що флоролексема *терен* отримує експресивно марковане стилістично-сміслову навантаження, яке досягається поєднанням діаметрально протилежних емотивних сем «*щастя*», «*радість*» – «*жаль*», «*горе*».

Сприяє експресивізації фітонім *клен*, уживаний у мовотворчості Євгена Гуцала, по-перше, у складі метафоричного епітета «*кленові долоні*»: *Й ще листя кленове візьмемо, воно нам потрібне / цей зоряний дотик коханих кленових долонь* (14, с. 154), за подібністю листка до людської долоні; по-друге, з лексемою *зорі*: *І в осінь молоду, коли кленові зорі / підпалять світ, що звиклий до пожеж* (14, с. 122), що викликає асоціації із приходом осені, пожовклими деревами.

Флоролексема *береза* вживається для позначення духовного світу людини, передає внутрішні переживання ліричного героя, що ілюструє приклад: *Нап'ємося із берези березового соку – / березову свічку поставимо у душу свою! – / щоб завше чути в собі берези вогонь високий, / чутиль березовими свічками у ріднім краю* (14, с. 203).

У складі метафоричного епітета «*чебрецевий вітер*» вдало використано фітонім *чебрець*, який автор уживає в контексті: *Лиш не скорився чебрецевий вітер / та не здавався вільний небокрай* (14, с. 67). Контекст не лише відображає оцінну семантику запаху, тобто повітря, наповнене запахом чебрецю, а й нескореність і вільнолюбство українського народу. Натомість метафорична конструкція «*чебрецеві небеса*», відображає рожево-бузковий колір: *Чиє то дитинство летить на драбинчастім возі / отам, в небесах чебрецевих, між хмар-ковили?* (14, с. 28).

Часто для надання поезії оцінної експресивності автор використовує флоролексему *вишня*. Крім відображення кольору, як у прикладі: *Тут ми разом з вишневою зорею / п'ємо вино розлуки, мов полин* (14, с. 106), *вишня* сприймається як символ рідної землі, домівки: *Наші ігри дитячі – вишневе заплакане свято / наші ігри дитячі – вишневий заплаканий біль* (14, с. 162).

Флоролексема *верба* нерідко поєднується із лексемами «спів» та «пісня»: *Мовчить зозуля так, немов не чує / чи в грудях їй погас вербовий спів* (14, с. 88); *І вмить замовкла, наче й не співала, / вербова пісня в лузі не лунала* (14, с. 88), моделюючи порівняння в конкретних випадках співу зозулі з музикою вербової сопілки. Виявом самобутності поетичного мовотворення Є. Гуцала постає метафорична конструкція «*вербові коси*», яку поет осмислює на основі подібності форми гілок до дівочих кіс: *Калини незріле гроно / вербових кіс текучий віск* (14, с. 188).

Засобом експресивізації контекстів Євгена Гуцала постає фітонім *волошка*, який найчастіше вживається із семантикою кольору. Образ актуалізується в зорових асоціаціях, на основі яких вибудовано емоційно-оцінні метафоричні означення: *Ген блима волошковим зблиском / приляклий місяць-ятаган...* (14, с. 38).

Зрідка трапляються контексти із флоронімом *смерека*: *На Говерлі лунають зелені смерекові речі / от би в світі оцьому отак, як Говерла, нам*

жить... (14, с. 83). У наведеному прикладі метафорична конструкція образно змальовує шум, який створює дерево від подиху вітру. Чуємо шум на тлі колірною домінування зеленої флори.

Із-поміж способів експресивізації контекстів Євгена Гуцала є поєднання флоронімів зі словами абстрактної семантики. Так, флоролексему *яблуня* не випадково вжито з лексемою *мрії*, оскільки *яблуня* в більш широкому плані вважається символом земних бажань: *Бо варт рости, бо розквітати варт / варт дозрівати яблуневим мріям* (14, с. 183).

Символьне значення флороніма *ковила* зазвичай має негативний відтінок, відображає смуток, самотність, постає як символ минулих років: *Твій голос – мов ковильне світло, / і твій – немов ковильний сміх. / Гіркий ковильний поцілунок / твоїх гірких ковильних уст* (14, с. 39). Увиразнює в поезії експресивний потенціал флороніма індивідуально-авторський неологізм «*ковильні очі*», який ужито в значенні сумні: *І, світячи у степ ковильними очима, / полових воликів за воловід вела* (14, с. 145).

Отже, досліджений матеріал показує, що використання флоронімів у функції метафоричних епітетів є важливим елементом поезії Євгена Гуцала, маркером його поетичного мовомислення. Виявлені метафоричні конструкції з флоролексемами увиразнюють поетичний текст автора, слугують засобом експресивізації висловлень і чинником емоційного впливу на читача, визначають ідіолект автора.

ВИСНОВКИ

Аналіз флористичних лексем у загальнотеоретичному плані дає підстави твердити, що в ролі об'єктів таких наукових досліджень виступають різноманітні флороназви, які включають родові і видові поняття, в основному вилучені із спеціальних джерел наукової літератури (словників, довідників, науково-навчальних посібників тощо), тобто вони закріплені за науковою сферою вживання і підпорядковані певній галузі знань.

Дослідження художнього мовлення Євгена Гуцала, спостереження над мовотворчою практикою письменника виявив, що його ідіолект – це потужне джерело збагачення загальнонаціональних виражально-зображальних (образних, експресивних) засобів. Авторська специфіка у використанні найменувань рослин, мовних засобів оцінної семантики зумовлена загальним станом розвитку мови відповідної епохи, а також тим літературно-стильовим напрямом, до якого належить письменник.

В українській літературі 60–80-х рр. ХХ ст. увагу дослідників привернув новий жанр – химерна проза, яка забарвлена не лише оригінальністю оповіді, а й незвичністю мовотворення, найістотнішою прикметою якого більшість дослідників визнає зв'язки з усною народною творчістю, із фольклорними мотивами й мовообразами. Євген Гуцало прагнув зберегти оригінальне національне обличчя, запропонувати читачеві своє бачення і розуміння фрагментів довкілля, свої переконання й оцінки через систему образів рослинного світу, картин української природи.

У цьому контексті дослідження принципів мотивації найменувань рослин, уживаних у художньому мовленні Євгена Гуцала, аналіз оцінних вимірів лексико-семантичних груп найменувань рослин, визначення оцінних вимірів флорономенів у складі фразеологічних одиниць та у складі метафоричних структур видається важливим та актуальним.

У художньому мовленні Євгена Гуцала флористичні найменування, їхні значення проникають в найрізноманітніші сфери життя людини, вони характеризують зовнішність, риси вдачі, вчинки, дії персонажів, забезпечують оцінювання сформульованих ними думок, переживань, передають почуттєву гаму конкретного героя. Флорономи як компоненти фразеологічних одиниць та основи метафоричних структур образно оцінюють не лише людину, а й абстрактні поняття, категорії тощо. Багато фрагментів довкілля, багато об'єктів дійсності отримують нові найменування та багатогранні характеристики.

Народна фітонімія виявилася активною в ідіолекті Євгена Гуцала. Ця лексика представляє одну з найдавніших мікросистем мови, у якій поєднано досвід практичного й культурно-міфологічного освоєння світу рослин людиною. Це частина живої природи, яка оточує людину упродовж усього її життя. Розглянувши основні способи найменувань рослин, було встановлено, що найпродуктивнішими є суфіксація, причому окремі класи та родини квітів, дерев чи грибів відрізняються словотворчими суфіксами.

Проведене дослідження дає можливість виявити структурні особливості українських рослин, уживаних в ідіолекті Євгена Гуцала. Було визначено, що назви рослин найчастіше утворені двома чи трьома компонентами. Виявлено, що найпродуктивніша мотивувальна ознака метафоричної номінації пов'язана з особливостями будови рослини та її забарвленням.

Досліджуючи метафоричну номінацію квітів, дерев та їхніх плодів, було встановлено, що багато рослин отримали в українській мові фразеологічне значення або ж знайшли своє місце в ідіомах. Флористичні ідіоми проникають в найрізноманітніші сфери життя людини, вони допомагають сформувати думки, почуття й абстрактні категорії, дають багатьом об'єктам нові образні найменування та характеристики.

У художньому мовленні Євгена Гуцала флорономи широко представлені в контекстах із великою семантичною наповненістю й рухливістю образів. Для них створені особливі правила семантичної комбінаторики, вони часто виступають основою формування низки етнокультурних концептів.

Лексико-семантична група флористичних назв становить значний шар мовної системи ідіолекту Євгена Гуцала. Лексико-семантичний аналіз флоролексем дозволив виокремити такі групи номінацій: 1) за формою; 2) народною етимологією; 3) кольором; 4) функцією; 5) місцем зростання; 6) призначенням; 7) смаком; 8) запахом; 9) способом розміщення насіння. З цього можна зробити висновок, що найпоширенішим способом утворення народних назв рослин було перенесення назви з одного предмета на інший, тобто українці давали назви рослинам на основі їх подібності з іншими предметами довкілля.

В ідіолекті Євгена Гуцала актуалізуються емотивно-оцінні семантичні плани назв рослин. Такі номінації постають стилістично маркованими мовними засобами, дають змогу передавати внутрішні стани людини. Особливо це помітно в контекстах, де флористичні назви вжито у складі фразеологізмів та метафоричних структур, тобто як образні засоби, які покликані виразити те, що не може бути реалізоване у нейтральному (загальномовному) використанні.

Мовна лабораторія Євгена Гуцала стала сприятливою основою для авторського образотворення, для оновлення традиційних (узуальних) та створення авторських (оказіональних) уживань флористичних найменувань. Назви рослин виявляють широкий оцінний потенціал і створюють основну гаму почуттєвих інтенцій автора, його манери, стилю. Образне вживання флористичних найменувань забезпечує потужне поле оцінної експресивності, емоційної виразності, створює своєрідну картинність стилю, оригінальну його тональність.

Євген Гуцало передає через свої твори те, як він бачить і відчуває красу рідної природи. Письменник відходить від традиційного її змалювання, прямих закликів захоплюватися нею чи цінувати та бережно ставитися до неї. Ці людські чесноти загальнозрозумілі. Відтворюючи красу українського довкілля, автор прагне показати те різноманіття рослинного світу, яке нас оточує, те різноманіття флористичних найменувань, якими багата українська мова, притаманне народу побожне ставлення до природи, її особливостей на кожній окремій місцевості.

Мовотворчість Євгена Гуцала та комплексний підхід до її аналізу дає змогу сформуванню загального цілісного уявлення про місце флорономенів у світоглядних настановах та вербально-духовному потенціалі всієї української нації.

Висвітлення оцінних вимірів лексико-семантичних груп найменувань рослин, визначення оцінних вимірів флорономенів у складі фразеологічних одиниць та у складі метафоричних структур, які активно використовує Євген Гуцало у своїй творчій діяльності, не вичерпується, що є перспективою їх подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адаменко С. Л. Серболужицька ботанічна номенклатура: її формування та специфіка (на матеріалі назв лікарських рослин): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філологічних наук: 10.02.03. Київ, 1999. 23 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Сов. энциклопедия, 1969. 607 с
3. Балабан О.О. Метафора як семантична універсалія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
4. Боева Є. В. Символіка флорономенів у вимірі лінгвокультурного фналізу народнопоетичного тексту. URL: file:///D:/16_Boeva.pdf
5. Бойко В. М., Давиденко Л. Б. Фразеологічна одиниця як об'єкт перекладу. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Nchnpu_10_2011_8_61%20.pdf
6. Бойко Н. Типи лексичної експресивності в українській літературній мові *Мовознавство*. 2002. №2-3. С. 10-21.
7. Буяр І. Є. Лінгвістична категорія оцінки: оцінювання досягнутого у вітчизняній лінгвістиці. Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. 2009. Вип. 11. С. 145-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2009_11_26
8. Важеніна О. Г. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/6029-Текст%20статті-12106-1-10-20181005%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/6029-Текст%20статті-12106-1-10-20181005%20(3).pdf)
9. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке (Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография). Москва, 1977. 140-161 с.

10. Воропай О. Звичаї українського народу: етнографічний нари. Харків : Фоліо, 2013. 508 с.
11. Гуцало Є. П. Напередодні нинішнього дня: Лірика. Київ: Радянський письменник, 1989. 264 с.
12. Гуцало Є. Парад планет. Євген Гуцало. Твори в п'яти томах. Київ: Дніпро, 1997. Т. 4. С. 395 – 685.
13. Гуцало Є. Позичений чоловік. Твори в п'яти томах. К.: Дніпро, 1997. Т. 3. С. 147–460.
14. Гуцало Є. П. Твори: у 5 т. / Євгеній Пилипович Гуцало. Т. 5: Поезії, статті. Київ : Дніпро, 1997. 576 с.
15. Гоменюк О. О. Концептосфери флори і фауни в українській дитячій прозі Є. Гуцала і М. Вінграновського. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Homeniuk_Olena/Kontseptosfery_flory_i_fauny_v_ukrainskii_dytiachii_prozi_Ye_Hutsala_i_M_Vinhranovskoho.pdf
16. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; гол. ред. О. С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1982. Т. 1: А - Г / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. 632 с.
17. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; гол. ред. О. С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1985. Т. 2: Д - Копці / Укл.: Н. С. Родзевич та ін. 572 с.
18. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; гол. ред. О. С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1983. Т. 3: Кора - М / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. 552 с.
19. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1983. Т. 4: Н - П / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; Ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко. 2003. 656 с.

20. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1983. Т. 5: Р - Т / Уклад.: Р. В. Болдирєв та ін. 2006. 704 с.
21. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук та ін. - Київ: Наук. думка, 1983 - Т. 6: У - Я / Уклад.: Г. П. Півторак та ін. 2012. 568 с.
22. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
23. Ильина Н. В. Структура и функционирование оценочных конструкций в современном английском языке: дис. канд. филол. наук. Москва, 1984.
24. Калантаєвська Г. П. Особливості відображення тваринного і рослинного світу в оповіданнях Є. Гуцала. URL: <http://tractatus.sumdu.edu.ua/Arhiv/2012-3/23.pdf>
25. Калашник В. С. Людина та образ у світі мови: вибрані статті / Володимир Калашник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 368 с.
26. Калько В.В. Антропоморфна метафора як засіб номінації лікарських рослин української мови. URL: <http://ua.z-pdf.ru/7istoriya/774520-1-217-romanah-traplyayutsya-nazvi-inshih-richok-dnipro-don-volga-missisipi-visla-amazonka-gir-kordil-ri-gimalai-karpat.php>
27. Квітка куряча сліпота: лікувальні властивості і шкода: веб-сайт. URL: <http://polynet.com.ua/kvitka-kuryacha-slipota-likuvalni-vlastivosti-i-shkodi.html>
28. Коломієць О. М. Фразеологічна синоніміка мови української художньої прози: (на матеріалі творів Є. П. Гуцала): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Дніпропетровськ, 2006. 21 с.

29. Колосько Е. В. Метафорический перенос «Растение - человек» в русских народных говорах. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metaforicheskiy-perenos-rastenie-chelovek-v-russkih-narodnyh-govorah>
30. Комар О. Етносимволіка назв дерев в українській мовній картині світу. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Nzs_2009_81\(3\)_72.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Nzs_2009_81(3)_72.pdf)
31. Коновалова Н.И. Принципы создания словаря народной фитонимической лексики. Глагол и имя в русской лексикографии: вопросы теории и практики / Отв. ред. З. И. Комарова. Екатеринбург: Изд-во Уральск. ун-та, 1996. С. 46-54.
32. Малаш О. В. Народні флорономени у болгарській мовній картині світу. URL: http://www.inmo.org.ua/assets/files/disser/Malash_diss.pdf
33. Марченко Т.А., Марченко Є.О. Власне українські та запозичені назви городніх культур в сучасній терміносистемі української мови. URL: <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream/123456789/4188/1/Марченко%20Т.%20А.Власнеукраїнські%20та%20запозичені%20назви.pdf>
34. Моїсєєва Т.В., Білик О.В. Українські назви рослин лісостепу України, пов'язані з їхніми біоекологічними властивостями. URL: <http://www.ecoinst.org.ua/b5-2003/rs19.pdf>
35. Опарина Е. О. Исследования метафоры в последней трети XX века. *Лингвистические исследования в конце XX века*. Сб. обзоров. Москва, 2000. С. 65-77.
36. Павлова М. Г. Особенности идиоматики, содержащей флоронимы, в современном английском языке. URL: <https://nauchkor.ru/pubs/osobennosti-idiomatiki-soderzhaschey-floronimy-v-sovremennom-angliyskom-yazyke-5b88834f7966e1073081b772>

37. Петрова С. В. Метафорический эпитет в художественных текстах второй половины XX века. URL: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/19100/1/Petrova_Metamorficheski_11.pdf
38. Приблуда Л. Функціонування вегетативної метафори у постмодерністській прозі. *Українське мовознавство*. 2014. Вип. 44/1. С. 243-247.
39. Пролетіли коні: оповідання та повісті / Є. П. Гуцало; вступ. слово Л.Ворониної. Київ: Вид-во гуманітарної літератури, 2008. 384 с.
40. Пуцилева Л. Ф. Типология культурно детерминированных коннотаций русских фитонимов. *Известия РГПУ им. А.И.Герцена. Серия: общественные и гуманитарные науки*. 2008. № 76-1. С. 284-288.
41. Родионова А.Е. Семантика отсубстантивных относительных прилагательных в системном и коммуникативно-функциональном аспектах: (На материале прилагательных, образованных от названий растений): автореф. дисс. канд. филол. наук / А. Е. Родионова. Уфа, 1997. 24 с
42. Рубцова О.Г. Названия лекарственных растений в разноструктурных языках (на материале русского, марийского, немецкого и латинского языков). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rets-na-knigu-rubtsova-o-g-nazvaniya-lekarstvennyh-rasteniy-v-raznostrukturnyh-yazykah-na-materiale-russkogo-mariyskogo-nemetskogo-i/viewer>
43. Сабадош І. В. Формування української ботанічної номенклатури. Ужгород: Вид-во Ужгородського державного університету, 1996. 192 с.

44. Словник української мови : у 11-ти томах / Ред. кол. І. К. Білодід та ін.. Київ: Наукова думка, 1978. Т 8. 784 с.
45. Стрельбицький М.П. Екологічні сенси натурфілософської лірики Євгена Гуцала. *Збірник наукових статей «III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю»*. Вінниця, 2011. Т. 2. С.654–657. URL: <http://eco.com.ua/>
46. Таирова М. Р. К вопросу о понятии оценки как лингвистической категории. URL: <file:///C:/Users/User/Desktop/129-Текст%20статьи-256-1-10-20140423.pdf>
47. Телия В. Н. Типы языковых значений: Связ. значение слова в яз. Москва: Наука, 1981. 269 с.
48. Тяжина Е.Б. Семантическая категория оценочности в лингвистике. URL: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Philologia/3_171204.doc.htm
49. Фіголь Н. М. Засоби мовної експресії в циклі статей Євгена Гуцала "Ментальність орди". *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2012. Вип. 24. С. 129–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2012_24_15
50. Цой Т. В. О семантизации фитонимов в толковом словаре. *Актуальные проблемы русского словообразования*. Ташкент, 1985. С. 219-222.
51. Черевченко О. Принципи класифікації ботанічних назв в українській мові. URL: https://prlingv.at.ua/publ/statti_2017/cherevchenko_oleksandr_principi_klasifikaciji_botanichnikh_nazv_v_ukrajinskij_movi/4-1-0-92

52. Шумбасова С.С. Английские флоронимы: способы номинации и классификации. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/angliyskie-floronimy-sposoby-nominatsii-i-klassifikatsii.pdf>